

Nurembergs

Lectures dels processos contra criminals
de guerra a la Barcelona franquista

Francesc Vilanova i Vila-Abadal

La Fundació Carles Pi i Sunyer no comparteix necessàriament les opinions expressades pels autors que col·laboren en les seves publicacions.

Revisió de textos:
Joan Josep Vallbé

© de l'edició: Fundació Carles Pi i Sunyer d'Estudis
Autonòmics i Locals
Barcelona, juliol 2004

Dipòsit legal núm.: B-34.750-04
ISBN: 84-95417-49-9

L'AUTOR

Francesc Vilanova i Vila-Abadal. Professor Titular d'Història Contemporània a la UAB i Director de l'Arxiu Històric de la Fundació Carles Pi i Sunyer. Ha publicat els llibres *Ramon d'Abadal. Entre la història i la política* (Lleida, 1996), *Repressió política i coacció econòmica* (Barcelona, 1999; Premi Crítica Serra d'Or 2000) i *Als dos costats de la frontera* (Barcelona, 2001). Ha editat el *Dietari de guerra, exili i retorn (1936-1940)*, de Raimon d'Abadal i Calderó (Barcelona, 2001), l'epistolari de Pere Bosch Gimpera amb Carles Pi i Sunyer (Barcelona, segona edició revisada: 2004) o, en col·laboració amb la professora Maria Campillo, el volum *La cultura catalana en el primer exili, 1939-1940. Cartes d'escriptors, intel·lectuals i científics* (Barcelona, 2000). Ha col·laborat en diverses obres col·lectives i ha publicat nombrosos articles d'investigació i de síntesi sobre l'exili de 1939 i el primer franquisme a Catalunya en les revistes especialitzades més importants (*L'Avenç, Recerques, Ayer*, etc.).

CONTINGUTS

Nota introductòria	9
1. Antecedents i construcció del Tribunal Internacional	17
2. Unes qüestions prèvies: un «Nuremberg espanyol»; Augusto Assía i el procés de Lüneburg; les responsabilitats dels aliats	37
3. Comença Nuremberg; primeres lectures franquistes a Barcelona	59
4. «Las enseñanzas aprovechables» de Nuremberg; una interpretació dels analistes barcelonins	73

«Este proceso conviene finalmente al pueblo alemán, que con tanta inconsciencia multitudinaria ha contribuido a su propia ruina. Hasta que la extirpación de este inmenso tumor no sea una realidad y su cicatrización visible, gravitará sobre el pueblo alemán un juicio de confusión y de equívoco, que conviene aclarar en bien de los intereses generales europeos. Que los culpables rescaten sus desmanes y el daño que infirieron a un mismo pueblo. Que el pueblo alemán, convencido ya de su derrota, vuelva a la situación que merece. La obsesión de la guerra y la guerra misma ha destrozado nuestro Continente. Evítese con la intimidación de este proceso, su disolución definitiva»

(Q.Q., «Los criminales de guerra», *Destino*, núm. 425, 8 agost 1945)

«...es inadmisibile, a nuestro parecer, que la condena sea expresamente a la horca. Puede eliminarse a una persona si se la considera digna de ella, puede buscarse la ejemplaridad de la pena de muerte, pero no está nunca justificado el propósito expreso de infamar a unos reos que, en definitiva, son unos reos políticos...»

(«Nota del día. La inútil crueldad», *La Vanguardia Española*, 8 octubre 1946)

NOTA INTRODUCTÒRIA

Aquest text forma part d'un projecte d'abast més general, que du per títol –provisional– *Bel·ligerants de paper. La segona guerra mundial llegida a la Barcelona franquista*. Pretén explicar i presentar quins van ser els principals analistes i comentaristes que, en alguns dels mitjans més acreditats de la Barcelona del primer franquisme (*Destino. Política de Unidad, La Vanguardia Española, Solidaridad Nacional*¹ o, fora de l'àmbit català però força llegit pel nou funcionariat i manaires de la situació, *ABC*), van generar una opinió seriosa, amb vocació de marcar uns criteris interpretatius que anessin més enllà de la simple redacció i publicació d'una notícia concreta.

Gent diversa, de sensibilitats franquistes matisadament –i discreta– diferents, va analitzar i comentar els grans i petits episodis militars, polítics, econòmics de la guerra mundial, i ho van fer amb la pretensió d'oferir unes interpretacions públiques de com s'estava configurant el món i el paper d'Espanya, i de la dictadura, en aquest escenari canviant, en crisi permanent.

1. Si la revista *Destino* conserva el seu subtítol falangista (*Política de Unidad*) fins el juny de 1945, i *La Vanguardia Española* continua essent *Española* fins l'agost de 1978, *Solidaridad Nacional* va perdre, amb una rapidesa extraordinària, el seu primer subtítol (*Diario de la Revolución Nacional Sindicalista*) i l'any 1941 ja era, només, *Diario de la F.E.T. y de las J.O.N.S.*

Santiago Nadal era un monàrquic espanyolista, antiliberal, que havia vist amb bons ulls (mentre va durar) el «compromís històric» entre monarquia i feixisme a Itàlia, en la mesura que podia ser un exemple viable a Espanya, on ell i altres de la seva corda esperaven que el general Franco cedís el lloc a l'hereu Borbó. Manuel Brunet era, probablement, l'analista catòlic més important que va donar la Catalunya de postguerra. Instal·lat sobre una trajectòria sòlida i una experiència periodística i analítica de primera magnitud, Brunet assumia, amb plenitud, el paper d'aquell catalanisme conservador i catòlic, que havia begut de les fonts més pures del regionalisme pratià i la síntesi torrasiana; havia fet creu i ratlla amb la República, els republicans i tota forma d'esquerrisme, encara que fos moderat, però no combregava amb el nacionalcatolicisme espanyol imperant a l'època. En una operació molt significativa, les seves anàlisis sobre el món, la guerra europea i la crisi general, li permetien adreçar-se directament a l'única font d'autoritat que reconeixia obertament: la doctrina catòlica emanada del Vaticà i, fonamentalment, de la seva màxima autoritat, Pius XII. I, encara, entre els companys de *Destino*, la veu germanòfila per excel·lència era un altre veterà periodista, col·laborador històric de publicacions madrilenyes com *ABC* i *Blanco y Negro*, i autor de novel·les amoroses, de nom Andrés Revesz. De tots ells –lligats per llaços ideològics tan poderosos com l'anticomunisme més visceral i la repulsió que

sentien pels sistemes democràtics–, Revesz se'ns revela com el més entusiasta germanòfil de la colònia d'analistes de la Barcelona franquista.

Aquest va ser el nucli dur dels comentaristes que, amb vocació de transformar-se en intel·lectuals de referència, van anar marcant les pautes interpretatives de la segona guerra mundial. Amb una clara voluntat de guanyar i captivar lectors, per a fer-se un mercat propi, diferenciat, entraven en competència –relativa, per altra banda– amb altres publicacions de primera magnitud, com podia ser *La Vanguardia Española*. El diari del comte de Godó continuava essent la publicació periòdica de referència per al minso mercat lector existent, però tenia un inconvenient gravíssim que l'impedia convertir-se en un producte intel·lectual (políticament i cultural) de pes com ho estava aconseguint *Destino*: la presència de Luis de Galinsoga era un obstacle insalvable, a pesar que, de tant en tant, apareixia la col·laboració d'algun dels principals actors de la revista de Josep Vergés i Ignacio Agustí (Santiago Nadal, per exemple). Diguem-ho d'una altra manera: Galinsoga tenia un efecte castrador en la hipotètica vocació de *La Vanguardia Española* de convertir-se en una publicació que anés més enllà de ser la principal expositora d'esquel·les mortuòries del país.

A pesar d'això, en alguns moments el diari del comte

de Godó va voler emetre certa opinió, com es pot comprovar més endavant; però mai no arribaria al grau d'interès de les anàlisis de la gent de *Destino*. En el balanç final –que es pot fer, per exemple, amb les visions que es van donar dels judicis de Nuremberg–, no hi ha cap mena de dubte que la revista va guanyar clarament la partida a totes les altres publicacions (periòdiques o no) de la Barcelona franquista de la primera meitat dels anys quaranta.

No he pretès escriure un petit assaig sobre «Nuremberg vist per...». La meva intenció era anar una mica més enllà: veure com, mitjançant les interpretacions i preses de posició que es fan de Nuremberg i les seves circumstàncies, un grup d'analistes barcelonins (o no) va voler transcendir la categoria de periodistes o comentaristes de premsa per a erigir-se en els valors intel·lectuals d'una societat que havia canviat radicalment. Tallats els fils que unien al passat (un tall que havia significat la mort, l'exili, la depuració i marginació, el silenci de la majoria d'intel·lectuals i professionals de referència dels primers trenta anys del segle XX català) amb el dur i desagradable present franquista, alguns dels homes de *Destino* van voler recuperar el rol que havien adquirit abans de 1936 entre les files conservadores (un Manuel Brunet, per exemple), i d'altres van exposar el seu talent analític com si fossin acabats d'arribar (Santiago Nadal).

Però veterans i nouvinguts tenien en comú la vocació (i l'ambició) d'omplir el buit que la victòria franquista havia provocat i que el falangisme local (a través de *Solidaridad Nacional*, per exemple) no havia estat capaç d'omplir. Potser un híbrid del franquisme com era *Destino* podria ocupar aquest espai. Tot sembla indicar que ho va poder fer, i amb èxit, en els primers anys quaranta.

Amb una absoluta seguretat, i una contundència sense matisos, un dels millors juristes del segle XX espanyol feia balanç, escèptic, de l'obra del Tribunal Internacional de Nuremberg: «No podemos menos de anticipar nuestra profunda desilusión ante el rotundo fracaso jurídico de este primer intento de instaurar una justicia universal. La serie de actos que se han penado, inexorablemente teñidos de coloración política y por ende superlativamente apasionada; la "carta" para juzgarlos, escrita con posterioridad a la perpetración de los delitos; el lento y embrollado desarrollo del proceso; la publicidad exagerada de las ejecuciones, y hasta los episodios concomitantes y posteriores que se han sucedido, creemos que desacreditan para siempre el ilusionado proyecto de un Tribunal y de un Código internacionales».² No era la primera vegada, ni la darrera, que Luis Jiménez de Asúa, des del seu exili argentí, es mirava amb molta prevenció els judicis de Nuremberg i la seva arquitectura legal. En un altre lloc del seu clàssic *Tratado de Derecho Penal*, també es mostrava taxatiu: «A causa del simplismo de los anglosajones, redoblado con la puerilidad yanqui, se ha querido extraer del proceso de Nuremberg y de Tokio, una serie de principios que determinen los delitos "contra la paz y la seguridad de la humanidad".

2. Luis Jiménez de Asúa, *Tratado de Derecho Penal*, tom II: *Filosofía y Ley Penal*, Buenos Aires, Ed. Losada, 1963⁵, p. 1.221.

Prescindamos de esos intentos que quieren hacernos pasar como definitivo progreso los enjuiciamientos de los criminales de Guerra, *sumaria justicia circunstancial* que mejor es olvidar si en el porvenir se quiere hacer *justicia auténtica*» (p. 1.150). Més enllà de la crítica radical –més o menys fonamentada– sobre el Tribunal, l'opinió de Jiménez de Asúa era un reflex d'un conjunt de posicionaments més complexos i diversos, que, de feia temps, qüestionaven la idoneïtat, la necessitat i els resultats dels judicis de Nuremberg. Jiménez de Asúa ho plantejava des de l'òptica del garantisme jurídic; altres ho feien des d'un angle polític o moral (la hipocresia és una forma de moral); però tots posaven sobre la taula algunes preguntes fonamentals que, des de la postguerra, portaven directament al cor del conflicte, a l'actuació criminal d'individus i col·lectius i, en definitiva –d'aquí la gran acusació del jurista espanyol–, a l'actitud de certs Estats i poders polítics. Legítim o no, Nuremberg va ser pensat i va néixer envoltat per la polèmica.

1. ANTECEDENTS I CONSTRUCCIÓ DEL TRIBUNAL INTERNACIONAL

El 28 de març de 1945, gairebé un mes abans del suïcidi d'Adolf Hitler i la derrota definitiva d'Alemanya, es va celebrar un debat polític a la Cambra dels Comuns britànica. Un diputat laborista va preguntar què hauria de fer un soldat britànic si s'entrebancava amb Hitler: l'havia de fer presoner o l'havia de matar? El ministre d'Afers Estrangers, Anthony Eden, va contestar que era responsabilitat del soldat britànic decidir què fer en aquesta situació. Eden, però, va afegir que Hitler era el primer d'una extensa llista de criminals de guerra, confeccionada per la Comissió Aliada de Crims de Guerra (United Nations War Crimes Commission, UNWCC). En aquell moment, Eden donava carta de naturalesa pública a un assumpte que s'estava discutint com a mínim des de 1942: què passaria amb els dirigents i responsables de l'Alemanya nazi, quan aquesta fos derrotada (cosa que, per altra banda, era inevitable)?³

Des de 1940, amb la guerra al continent en el seu clímax –i en vigílies de la invasió alemanya de la Unió Soviètica–, els governs europeus a l'exili (el

3. Joe J. Heydecker, Johannes Leeb, *El proceso de Nuremberg*, Barcelona, Ed. Bruguera, 1975¹⁰, p. 10.

polonès, belga, txecoslovac, etc.) es van afanyar a denunciar públicament les atrocitats, crims contra la població civil, la repressió indiscriminada, etc., que les forces ocupants alemanyes (i els seus aliats) exercien contra les poblacions índigenes dels països atacats i sotmesos.⁴

A aquesta primera crida dels representants lliures dels països ocupats li havien donat una certa resposta Winston Churchill i Franklin D. Roosevelt, l'octubre de 1941. Per exemple, el president nordamericà va fer referència directa a l'ús d'ostatges per part de tropes alemanyes com un acte criminal, que seria degudament castigat quan els nazis perdessin la guerra.⁵ Però això, més que una declaració solemnial, va ser una manera de legitimar i donar força a l'anomenada Declaració de St. Jame's Palace (o Declaració de les Nacions Unides), del 13 de gener de 1942. En aquesta proclama, i en el marc de la III Conferència Interaliada, representants de països com Grècia, Bèlgica, França, Holanda, Iugoslàvia, Txecoslovàquia, Noruega, Polònia, etc., van aprovar una declaració, per la qual s'indicava que un dels objectius de guerra dels aliats era «el castigo de los

4. Joe J. Heydecker, Johannes Leeb, *El proceso de Nuremberg*, p. 82. Cal anar en compte amb aquesta edició, perquè és extraordinàriament defectuosa, sobretot en la fixació de les dates.

5. *Le châtiement des crimes de guerre (2). Notes collectives présentées aux gouvernements de Grand-Bretagne, de l'U.R.S.S. et des États-Unis d'Amérique et correspondance s'y rapportant*, Londres, Bureau d'Information Interallié à Londres, s.d. [c. 1943], p. 9.

responsables de estos crímenes [*els crims tipificats per la Convenció de L'Haia*], sin tener en cuenta si los acusados dieron la orden, la ejecutaron ellos mismos o participaron de un modo u otro en estos crímenes. Estamos decididos a procurar que, a) los culpables y responsables, cualquiera que sea su nacionalidad, sean detenidos, juzgados y condenados; b) que las condenas sean cumplidas».⁶

Amb la Declaració de Saint Jame's Palace, hom havia establert un marc de referència clar i, encara més important que això, havia incrustat en la consciència i el programa dels països aliats que un dels objectius finals de la guerra, al costat de la destrucció de l'aparell militar i de l'amenaça política que representaven el règim nazi (la rendició incondicional, en definitiva), havia de ser, necessàriament, la persecució, judici (o no, segons les primeres opinions de Winston Churchill)⁷ i càstig dels responsables d'una sèrie de crims que sobrepassaven els costums de guerra i vulneraven qualsevol mena de dret conegut

6. Fragment citat a Joe J. Heydecker, Johannes Leeb, *El proceso de Nuremberg*, p. 82.

7. El primer ministre britànic, home d'opinions molt fermes, considerava, el novembre de 1943, que els principals dirigents nazis (uns cinquanta o seixanta) només tindrien dret a ser identificats positivament, abans de ser «pasados por las armas [...] sin necesidad de apelar a autoridades superiores» (citat per Richard Overy, *Interrogatorios. El Tercer Reich en el banquillo*, Barcelona, Tusquets, 2003, p. 27). Com assenyala Overy, també Anthony Eden i Clement Attlee estaven d'acord, en el fons, amb Churchill (pp. 28-29). Attlee, però, afegia un matís: ell proposava executar una representació de l'empresariat alemany per a què servis d'exemple i advertència de futur.

i aplicat fins aleshores. Es començava a parlar, seriosament, de nous conceptes com «crims contra la humanitat», «guerra d'agressió», etc., i ben aviat van aparèixer neologismes que, amb el temps, es convertirien en fonamentals, com «genocidi».⁸

Ja en aquesta dinàmica, i seguint el fil dibuixat per la Declaració de gener, l'estiu d'aquell mateix any els països signants van enviar una sèrie de comunicacions als tres grans països aliats, on remarcaven l'augment dels actes criminals contra la població civil, l'ús cada vegada més estès dels ostatges com una arma política i repressiva, arribant a

8. Luis Jiménez de Asúa, *Tratado de Derecho Penal*, tom II, pp. 1.166 i ss., va dedicar una atenció especial a aquest concepte nou en el Dret Penal internacional (ell preferia el neologisme «genticidi», pp. 1.167-1.168, nota 75), del qual no dubtava que es tractava «de uno de los *delitos contra la humanidad*. De este modo figuró, aunque formando parte de esa caótica y pésimamente concebida entidad, en la letra c) del artículo 6º del Estatuto del Tribunal de Nuremberg» (p. 1.173). A Barcelona, la paraula va aparèixer, per primera vegada, en una crònica d'Augusto Assía («El "genocidio", novísimo término judicial», *La Vanguardia Española*, 27 octubre 1945), on s'explicava en els termes següents: «El neologismo en cuestión ha sido compuesto por el catedrático de la Universidad de Duka, Lemkinof, que actualmente reside en Londres. Ha empleado una raíz griega que significa "raza" y otra latina que quiere decir "matar". Este profesor ha insistido en que sería un error denominar "atrocidad" a los asesinatos cometidos por los alemanes en gran escala, pues la palabra "atrocidad" tiene un menguado alcance para referirse a los asesinatos sistemáticos y con un fin predeterminado, tal y como los cometían los alemanes. Las cámaras de gas —añade Lemkinof— no eran una improvisación, sino que constituían un medio científico para exterminar grupos étnicos en su totalidad, delito que constituye algo completamente nuevo en la historia de la criminología, por lo que se hace preciso crear una nueva palabra para designar tal hecho...». Sobre Rafael Lemkin, vegeu, també, Yves Ternon, *El estado criminal. Los genocidios en el siglo XX*, Barcelona, Península, 1995, pp. 15-17.

«l'extermination de groupes entiers d'individus».⁹ Un element que cridava l'atenció, d'aquestes primeres notes, resumides conjuntament en la «Mémoire de preuves à charge» sobre crims de guerra comesos després de la Declaració de Saint Jame's Palace,¹⁰ era l'absència d'informació sobre la destrucció (*shoa*) de les comunitats jueves europees, caigudes a mans dels nazis i els col·laboracionistes. A Bèlgica s'havien documentat nombrosos casos de condemnats a mort, presoners polítics, represàlies contra professors universitaris, etc. A França, hom denunciava execucions en grup, deportacions (i aquí es mencionava les deportacions de «particulièrement les Juifs»), etc. A la resta de països, la situació denunciada era semblant: deportacions, trasllats forçats de població, ús d'hostatges, execucions, etc.

Cal esperar a un annex documental, de maig de 1943, per trobar les primeres dades concretes i les primeres notícies fermes de la persecució de la població jueva, a banda de nova informació de l'actuació de les forces d'ocupació i els col·laboracionistes contra la població no jueva.¹¹ Pel cas de Bèlgica es feia una primera relació de mesures

9. *Le châtimeut des crimes de guerre...*, p. 3.

10. *Le châtimeut des crimes de guerre...*, pp. 15 i ss.

11. El nou memoràndum va ser enviat al president de la Comissió Interaliada de Crims de Guerra, i recollia informació del grup de països de Saint Jame's Palace (*Le châtimeut des crimes de guerre...*, pp. 28 i ss.).

repressives contra la comunitat jueva. A França havien començat les deportacions en massa de jueus: 28.000 el juliol, més 4.000 nens. A més a més, «quize agents de police français, qui refusèrent de prendre part aux "opérations de police" furent fusillées par la Gestapo, et 400 autres policiers furent arrêtés» (p. 30). No cal dir que, per altra banda, la presa i execució d'hostatges va continuar; va créixer el trasllat de mà d'obra forçada a Alemanya, fins el punt de poder afirmar que «la nation française a, en conséquence, subi depuis la fin de 1942, une déportation systématique et générale de ses éléments les plus actifs» (p. 30).

A Grècia, un dels aspectes més inquietants denunciats als aliats era el tracte que Bulgària estava aplicant als pobles del nord de Grècia: «...les conditions d'existence pour la population grecque sont épouvantables. On peut voir des familles entières affamées et déguenillées; les petits enfants sont transportés sur le dos de leurs parents qui errent à travers les rues à la recherche d'un abri...» (p. 31). Al sud i a les illes, la persecució i les execucions a mans alemanyes continuaven i s'incrementaven.

Luxemburg, Noruega, els Països Baixos, eren els escenaris de crims i actes que es repetien una i altra vegada: deportacions de ciutadans, hostatges, represàlies diverses. A Luxemburg, els desplaça-

ments de població estaven justificats i eren necessaris, segons un diari, perquè «l'Allemagne nationale-socialiste s'assure que les frontières des districts soient peuplées exclusivement par des habitants d'origine, de race, et de caractère allemands, qui reconnaîtront le Reich avec joie et en toute conscience» (p. 32). A Noruega, el tracte als jueus va ser especialment dur: «Le 26 octobre 1942, Quisling publia un décret ordonnant la confiscation de tous les biens juifs, et le même jour tous les juifs mâles de plus de 15 ans furent arrêté. A la fin de novembre, la police de Quisling commença à râfler tous les Juifs, hommes, femmes et enfants, qui étaient encore en liberté. Ils furent arrachés de leur demeure, des hôpitaux et des hospices. Sans avoir été autorisées à emporter plus qu'une couverture et de la nourriture pour quatre jours, 500 à 600 Juifs furent mis à bord d'un navire allemand et déportés en Pologne» (p. 33).

Tots els països ocupats estaven malament, però, sense cap mena de dubte, Polònia era el paradigma del país ocupat, extorsionat, destruït; era la darrera frontera de la maldat, la destrucció, la violència i l'extermini que podia exercir una força ocupant sobre el país vençut. Si hi havia un pou de l'horror a l'Europa ocupada, Polònia n'era l'exemple més acabat (almenys, vist des de l'òptica occidental; la part soviètica ocupada pels nazis li podia fer perfectament la competència, però les denúncies

d'aquest sector ja es feien a Moscou mateix i, evidentment, no arribaven als altres aliats). Per altra banda, presentava una realitat complexa i no homogènia. Hom havia denunciat –i denunciaria, en el futur– la persecució contra l'Església polonesa i els catòlics del país. D'una manera o altra, a començament de 1943, s'havia conegut la matança de Katyn, responsabilitat dels sovètics. Menys conegudes van ser –i aquí sí que es va intentar tapar– les complicitats entre sectors de la població polonesa catòlica i forces d'ocupació en la destrucció de les comunitats jueves d'algunes localitats del país. La violència i la destrucció no eren unidireccionals, dels ocupants cap els polonesos, sinó que afectaven tots els grups socials i ètnics del país. Al costat de la destrucció sistemàtica de la classe dirigent (polítics, intel·lectuals, militars, jerarques religiosos, tècnics, professionals, etc.) durant els primers mesos de l'ocupació, s'havia endegat el procés de persecució i liquidació dels nuclis jueus.

Precisament, aquest creuament de polítiques i pràctiques destructives i repressives per part dels alemanys (i dels col·laboracionistes, que es van convertir en una força auxiliar indispensable), va fer que la informació recollida sobre Polònia fos particularment extensa i més detallada que la facilitada pels governs a l'exili d'altres països. Si no per primera vegada, sí que ja en una categoria específica, van aparèixer els noms de Treblinka,

Belzec i Sobibor, qualificats ja com a «camps d'extermini»: «On rapporte qu'à leur arrivée aux camps les survivants furent mis à nu et tués à l'aide de différentes méthodes y compris les gaz asphyxiants et l'électrocution. Les morts étaient enterrés dans d'énormes tombes creusées à la machine» (p. 35). Les informacions sobre actuacions criminals de les forces ocupants estaven arribant a tal nivell –camps d'extermini, matances col·lectives, ús de gasos verinosos, etc.–, que era evident que el futur –i inevitable– judici contra els responsables d'aquestes barbaritats hauria de ser excepcional en molts aspectes, entre ells el jurídic.

La situació començava a estar madura per a prendre decisions concretes. Els aliats estaven d'acord en què no s'havien de repetir els errors i els fracassos de 1919-1920 i que, per tant, a més a més de la rendició incondicional d'Alemanya, caldria castigar de forma efectiva els responsables de la guerra i la destrucció. Haver declarat dues guerres europees en un període de vint i pocs anys ja començava a ser excessiu; per tant, el càstig hauria de ser exemplar.

Amb aquests antecedents –i d'altres, que s'havien anat compilant paral·lelament–, només faltava la cobertura política aliada, i aquesta es va produir el novembre de 1943, amb l'anomenada Declaració de Moscou, signada per Stalin, Roosevelt i Churchill

durant la conferència de Teheran.¹² En el text s'informava de l'elaboració de llistes de criminals de guerra¹³ i s'aconsellava «a todos los que no se han manchado de sangre sus manos que se abstengan de unirse a las filas de los culpables, pues las tres potencias los perseguirán hasta los rincones más alejados del mundo y los entregarán a sus jueces, para que la justicia siga su curso».¹⁴ A partir d'aquí, i fins el juny de 1945, es va obrir un llarg període –gairebé d'un any i mig– de discussions entre els aliats al voltant de com, qui, quan i on serien jutjats els criminals de guerra que anessin caient en mans dels aliats.¹⁵ Eren discussions en les que es barrejaven escoles jurídiques diferents, interessos polítics enfrontats, qüestions d'Estat de primera magnitud i punts de vista completament divergents. En aquest context, i davant la urgència de desencallar la situació i anar a la concreció d'un Tribunal internacional, va aparèixer Robert H. Jackson, un fiscal nordamericà del Tribunal Suprem que, el maig de 1945, va rebre l'encàrrec del

12. Joe J. Heydecker, Johannes Leeb, *El proceso de Nuremberg*, pp. 84 i ss., ofereixen una explicació molt completa del famós incident del brindis de Stalin, on va plantejar (segons el dictador soviètic, en broma) la possibilitat d'afusellar 50.000 criminals de guerra, i la reacció de Winston Churchill. A les pp. 507-508 es transcriu la Declaració de Moscou.

13. Richard Overy, *Interrogatorios...*, pp. 49 i ss., explica com es van confeccionar les llistes, les altes i les baixes, fins arribar a la relació definitiva.

14. Joe J. Heydecker, Johannes Leeb, *El proceso de Nuremberg*, p. 508.

15. L'anàlisi més actual dels antecedents de Nuremberg durant aquest període, a Richard Overy, *Interrogatorios...*, pp. 27-28.

president Harry Truman de posar fil a l'agulla i elaborar un projecte de Tribunal, jurisdiccions i acusacions que fos acceptable per a britànics, soviètics i francesos. Entre maig i juliol, les delegacions aliades van estar treballant conjuntament per arribar a un acord, acceptable per a tots, sobre els procediments, els càrrecs, la seu, la composició del Tribunal, etc.¹⁶ A començament de juliol, Jackson presentava un primer informe, que seria crucial per a entendre el perfil i els continguts del futur Tribunal de Nuremberg. Luis Jiménez de Asúa, que tenia una opinió pèssima del fiscal nordamericà,¹⁷ resumia l'informe de manera molt crítica:¹⁸ «Jackson precisa [...] los límites de las responsabilidades que se han de exigir y lo hace cargando el acento en modo diametralmente opuesto a como, a nuestro juicio, lo exige la justicia y... hasta la utilidad pública. Se someterá a este proceso a los jefes nazis no sólo por sus atrocidades individuales y delictivas, sino principalmente por motivo de su política. Como luego se dirá, esto engrandeció a los acusados a los ojos de sus fanáticos partidarios en tanto que la

16. Richard Overy, *Interrogatorios...*, pp. 33-41.

17. Entre els molts comentaris que li dedica, destaca el següent: «Este hombre, obstinado, sectario —incluso en el aspecto religioso— y de formación jurídica muy primitiva es el culpable de cuantos errores se perpetraron en Nuremberg, y sus artículos en defensa del proceso resultaron tan contraproducentes que más parecían alegatos en su contra» (*Tratado de Derecho penal*, tom II, p. 1.228, nota 16^{quid}).

18. Luis Jiménez de Asúa, *Tratado de Derecho penal*, tom II, p. 1.229.

acusación de crímenes comunes los hubiera menospreciado». ¹⁹

Certament, Jackson va ser qui va acabar marcant les línies de referència més importants de l'acta d'acusació, la qual cosa explica que es convertís en objecte predilecte de les dures crítiques de Jiménez de Asúa. Fou Jackson qui va donar una perspectiva política al conjunt de l'acusació, cosa que va permetre, per exemple, jutjar Franz von Papen;²⁰ i fou el fiscal nordamericà qui va concretar sobre el paper la figura –nova en el Dret Penal internacional

19. Efectivament, en la seva anàlisi, extraordinàriament crítica i molt jurídica, Luis Jiménez de Asúa es va mostrar implacable: «En Nuremberg quedaron claramente demostradas las matanzas de hebreos, húngaros y polacos, y que con los prisioneros y deportados se experimentaban armas mortíferas y se hacían ensayos de remedios médicos, previa congelación de las víctimas o después de haberles inyectado enfermedades mortales. Descartemos el abultamiento que el sensacionalismo de los periódicos y el deseo de crear ambiente contra Alemania, pone en los relatos. Con lo que queda hay bastante para condenar a esos verdugos con penas gravísimas. Pero insistamos en que es torpe sistema mezclar estas acusaciones de auténticos crímenes vulgares con conductas políticas e imperialistas. / Ahora bien, al proclamar la necesidad de someter a proceso y a severísimo castigo esos *crímenes comunes*, con separación de las conductas políticas de los hombres adalides que por sus actos y sus ambiciones sumieron a sus patrias y, lo que es peor, al mundo, en la ruina y la desolación, no queremos decir que esa vida política carezca de la condigna sanción. Sólo afirmamos, una vez más, que ella no le compete pronunciarla al Derecho penal. Aunque parezca una paradoja, el afán de someter esas conductas políticas a un juicio jurídico, es muestra de excesivo sentimiento conservador» (*Tratado de Derecho penal*, tomo II, p. 1.284).

20. De la lectura dels interrogatoris a Franz von Papen, previs al judici de Nuremberg, hom en treu la conclusió que ens trobem davant d'una discussió històrico-política, entre un interrogador nordamericà i el presoner, sobre el paper dels conservadors catòlics alemanys en l'ascens de Hitler al poder; en cap moment sembla que l'interrogatori faci referència a conductes delictives, tipificades en el Dret. Vegeu Richard Overy, *Interrogatorios...*, pp. 437-459.

i molt polèmica– del delictes de conspiració, en referència a l'actitud deliberadament criminal de l'Estat nazi en el camí preestablert cap a la guerra.²¹ En definitiva, els tres grans càrrecs de l'acusació, definits a l'article 6e de l'acta de constitució del Tribunal,²² eren d'inspiració directa del jurista nordamericà.

Des de la trinxera política i ideològica contrària – fins i tot geogràficament contrària– a la de Luis Jiménez de Asúa, Manuel Brunet també es mirava l'informe Jackson amb ulls crítics, però, evidentment, per altres raons.²³ Brunet sintetitzava els grans punts que havia tocat el fiscal nordamericà: les responsabilitats dels caps d'estat i governants; l'actitud criminal de certes organitzacions (SS, Gestapo, etc.), que comportava la seva prohibició i

21. Luis Jiménez de Asúa assenyalava que, en l'ús d'aquest primer càrrec de l'acusació (el «pla comú o conspiració»), «es aquí donde [...] se extravió la acusación imputando a los nazis hechos políticos, conductas de dominio mundial que ante sus ojos propios son acciones en servicio de la "gran Alemania"» (*Tratado de Derecho penal*, tom II, p. 1.240). Una valoració radicalment contrària a la de Jiménez de Asúa i, a la vegada, molt més optimista que la del jurista republicà espanyol, a Jacques Descheemaeker, *Le Tribunal Militaire International des grands crimes de guerre*, París, Éditions A. Pedone, 1947, pp. 83-84.

22. L'acta està reproduïda a Luis Jiménez de Asúa, *Tratado de Derecho penal*, tom II, pp. 1.230-1.239. Els tres càrrecs eren: crims contra la pau (la figura de la conspiració), crims de guerra i crims contra la humanitat (la part més novedosa i interessant de tot el muntatge jurídic, inclosa la noció de «genocidi», establerta per primera vegada per Rafael Lemkin, que, finalment, va ser substituïda pel genèric «crims contra la humanitat»; vegeu Richard Overy, *Interrogatorios...*, p. 72).

23. Romano, «El informe del juez Jackson», *Destino*, núm. 416, 7 juliol 1945.

judici; el concepte de «guerra d'agressió» (aquí Jackson insistia en la violació, per part d'Alemanya, de pactes internacionals com el Briand-Kellog); etc. Fins aquí no hi havia cap problema. Ara bé, quin seria el paper de la Unió Soviètica davant de l'informe? Des de l'òptica brunetiana, hom havia de tenir en compte diverses qüestions. Sobre la immunitat i responsabilitat dels caps d'Estat: «Stalin no accederá nunca a sacrificar, ni teóricamente, la inmunidad de un jefe de Estado. En Rusia, zarista o soviética, el jefe del Estado es indiscutible. Al prescindir de Dios no ha renunciado Stalin al derecho divino de los reyes. Ha prescindido de Dios para deificarse a sí mismo».²⁴ Pel que feia a les organitzacions de caràcter criminal, «¿La Guepu no es tan brutal como las S.S. o la Gestapo?». I, finalment, en relació amb les guerres d'agressió, «Rusia ¿no es por ventura culpable de una guerra de agresión contra Finlandia?».

Sense cap mena de dubte, i des de l'òptica amb què havia llegit el text, Brunet pensava que l'informe Jackson era jurídicament revolucionari. Era

24. Manuel Brunet feia referència a un fragment de l'informe de Robert H. Jackson al president dels Estats Units (publicat per la Secretaria d'Estat nordamericana), on el fiscal es mostrava molt explícit: «Con la doctrina de la inmunidad de los jefes de Estado, se acompaña, de ordinario, otra, la de que el cumplimiento de órdenes de un superior jerárquico protege a quien las obedece. Hay que notar que la combinación de esas dos doctrinas significaría prácticamente que nadie es responsable...» (fragment reproduït a *ABC*, 1 octubre 1946).

revolucionari en el qüestionament de la immunitat del cap de l'Estat; era revolucionari per la seva suposada voluntat de construir un dret internacional més intervencionista, un fenomen que Manuel Brunet qualificava com «el maléfico sistema de meterse en asuntos interiores de otros países, aunque el prurito exige saltar mares y hemisferios». Brunet no ho deia, però s'entenia que Jackson posava en qüestió un cert sentit de la jerarquia social i política tradicional. D'aquí que el «pueblo internacional» (o, potser, el «populacho») pogués intervenir en el judici d'uns dirigents caiguts en desgràcia o derrotats. Davant d'això, «es muy posible que el mundo pague muy cara esta pueril ilusión y que esa espada que sería la ley Jackson, forjada por el más puritano de los jueces, se convirtiera en arma mortal en manos de las fuerzas subversivas». Exagerés o no, Brunet mostrava la perplexitat que causava la qüestió dels judicis dels criminals de guerra nazis. Perquè tothom, o molta gent, entenia que no només era qüestió de fixar un tribunal, fer un judici i sentenciar. Hi havia implicacions més profundes, que afectaven el dret internacional, definien nous crims i creaven noves jurisdiccions. El món –i, dins d'ell, Espanya– no era segur ni estable l'any 1945. Si hom començava a qüestionar principis profundament arrelats –i el del principi d'immunitat del cap de l'Estat n'era un–, si hom donava a la justícia un tomb populista, moltes coses podien anar en orris. Per a un catòlic

conservador com Manuel Brunet, el principi d'incertesa era el pitjor de tots.²⁵

* * *

A començament de juliol, l'informe de Robert H. Jackson havia estat discutit pels seus col·legues britànics, soviètics i francesos. S'havien presentat tota mena de crítiques i observacions. Tots estaven d'acord, per exemple, en no incloure els bombardeigs sobre poblacions civils en l'acta d'acusació.²⁶ Sense haver de posar massa noms sobre la taula (Hamburg, Dresden, Colònia, etc., enfront de Coventry, Londres, etc.), ningú no estava disposat a facilitar el contraatac dels advocats defensors. La insistència soviètica de jutjar milers de persones considerades criminals de guerra (es parlava de 200.000) es va resoldre amb una sortida enginyosa: se'ls jutjaria col·lectivament, mitjançant la consideració d'una sèrie d'organitzacions com a grups criminals (la Gestapo, la SS i la SA, el partit

25. Molt més clar ho tenia Andrés Revesz: «...No se trata de Justicia, con J mayúscula, sino de la necesidad de dar un ejemplo aterrador a los agresores en potencia. / [...] El Código penal no prevé nada contra aquellos que provocan una agresión. Por consiguiente, con legalismo no se logra nada. Puesto que los aliados han jurado castigar al agresor, a todos los criminales de guerra, incluso aquellos que maltrataban a súbditos del Reich, han de actuar de un modo revolucionario. O no actuar en absoluto» («Las cosas no marchan bien», *Destino*, núm. 416, 7 juliol 1945). La desil·lusió d'un germanòfil convençut, com era Revesz, podia portar a un argument extrem.

26. Joe J. Heydecker, Johannes Leeb, *El proceso de Nuremberg*, p. 94.

nazi, etc.).²⁷ El camí s'anava desbrossant ràpidament i la constitució del Tribunal era cada vegada més a prop.

L'elecció de la ciutat, seu del Tribunal, va ser deguda a una acumulació de circumstàncies: Nuremberg era a la zona de control nordamericà; tot i les destrosses de les campanyes aèries, conservava intacte el Palau de Justícia i hi havia lloc per als membres del Tribunal i els serveis auxiliars i un recinte per als presoners que havien de ser jutjats; en darrer terme, però no el menys important, Nuremberg havia estat una capital simbòlica del nazisme: des de les grans concentracions del Dia del Partit, fins les Lleis de Nuremberg, el nom i la ciutat havien aconseguit un pes indubtable en l'imaginari col·lectiu.²⁸ Amb la contundència i la saviesa que dóna la perspectiva del temps, un historiador francès ho resumia en els termes

27. Joe J. Heydecker, Johannes Leeb, *El proceso de Nuremberg*, p. 94. A banda d'altres arguments, de caràcter més jurídic i més ajustat al Dret convencional, Luis Jiménez de Asúa va atacar aquesta disposició per les seves implicacions històrico-polítiques: «¿Cómo poder declarar ilícitas a unas asociaciones políticas con las que se había pactado? El nacionalismo era un partido —el único— y Hitler su jefe cuando Chamberlain voló con su paraguas hasta el reducto de las montañas bávaras y cuando, en compañía de Daladier, pactó en Munich el apaciguamiento. Con los nazis alemanes, que se quiso declarar “automáticamente” delincuentes, celebró Rusia su famoso tratado de agosto de 1939. ¿Se puede considerar criminal a aquel con quien se pactó? La complicidad necesaria en el crimen que ahora se trataba de imputar, aparece paladina para los hombres ingleses, franceses y rusos en 1938 y 1939» (*Tratado de Derecho penal*, tomo II, p. 1.282; per a les crítiques jurídiques, pp. 1.230 i ss., i p. 1.283).

28. Richard Overy, *Interrogatorios...*, pp. 40-41.

següents: «En réalité, la choix n'a rien eu de fortuit. Si Nuremberg a été retenue, c'est sans conteste pour sa valeur éminemment symbolique. L'enjeu était clair: démontrer au monde que, sur le lieu même du triomphalisme arrogant de *Herrenvolk* et des appels incautatoires à la haine criminelle, la justice devait s'exercer et la victoire de la démocratie et des droits de l'homme s'affirmer bien haut. En ce endroit où Hitler avait entraîné un peuple de haute culture à se never en hordes meurtrières, il fallait proclamer le primat du droit sur la force et de la civilisation sur la barbarie. L'histoire du monde devenait, conformément à l'axiome de Hegel, le tribunal du monde».²⁹ Tot esdevenia simbòlic i, a la vegada, real; i, sobretot, era necessari.

A la fi, el 8 d'agost de 1945, els tres països europeus aliats i els Estats Units signaven l'acord definitiu de constitució del Tribunal Militar Internacional i posaven en marxa els mecanismes que l'havien de fer possible.³⁰ En paral·lel, els juristes aliats treballaven en l'acta d'acusació, que va ser presentada el 6 d'octubre a un grup de criminals de guerra, que formaven part de la versió definitiva de la llista del mes d'agost.³¹ Pràcticament, tot era

29. François Bédarida, «Nuremberg», a Jean Pierre Azéma i François Bédarida (dirs.), *1938-1948. Les années de tourmente. De Munich à Prague*, París, Flammarion, 1995, pp. 868-869.

30. L'acta està reproduïda, íntegra, a Luis Jiménez de Asúa, *Tratado de Derecho penal*, tom II, pp. 1.230-1.239.

31. Richard Overy, *Interrogatorios...*, pp. 62 i ss.

a punt per a començar un judici que volia ser històric i que marqués un abans i un després en el càstig dels responsables d'haver provocat la segona guerra mundial.

2. UNES QÜESTIONS PRÈVIES: UN «NUREMBERG ESPANYOL»; AUGUSTO ASSÍA I EL PROCÉS DE LÜNEBURG; LES RESPONSABILITATS DELS ALIATS

Nuremberg i els seus processos van ser tan llargs, van mobilitzar tants recursos humans i materials, van ser protagonitzats per criminals de guerra de tanta anomenada, i van tocar qüestions tan sensibles i delicades, que van fer passar desaparebut altres judicis semblants.

El primer, del qual se'n va tenir notícia a Barcelona, va començar el setembre de 1945 a la petita ciutat de Lüneburg, al sector controlat pels britànics, al sud d'Hamburg, i els seus protagonistes eren els responsables del camp de concentració de Bergen-Belsen, amb Josef Kramer (antic responsable d'Auschwitz II) i la cèlebre Irme Greese al capdavant. Bergen-Belsen havia estat un camp una mica atípic dins l'univers concentracionari nazi. Havia estat utilitzat com a camp de trànsit per a presoners de guerra, jueus d'arreu d'Europa i d'altres deportats; havia acollit contingents provinents d'altres camps que, misteriosament, no havien estat exterminats en ser considerats no útils per a treballar. També s'havia fet servir Bergen-Belsen com a punt d'intercanvi de presoners o de sortida de contingents a diversos llocs d'Europa (fins i tot havia servit com a estació de partida d'un contingent de

jueus que va acabar a Palestina, en un episodi completament excepcional).

Ara bé, Bergen-Belsen era un camp de concentració nazi, i per molts detalls excepcionals que s'hi poguessin trobar, responia a la tipologia dels camps nazis: la brutalitat i crueltat dels comandaments; les execucions constants; els experiments mèdics més aberrants; la fam; la brutícia; la mort per tota mena de malalties i infeccions; les tortures i els maltractaments; etc. S'hi donaven tots els detalls necessaris, i gentalla com Kramer o Irma Greese aplicaven al peu de la lletra les instruccions i el codi de conducta vigents en l'univers concentracionari nazi. Bergen-Belsen va ser alliberat per les tropes britàniques, enmig d'unes condicions terribles: més de 10.000 morts no havien estat enterrats; restaven entre 50.000 i 60.000 supervivents en unes condicions lamentables, vivint i morint enmig d'una epidèmia de tifus generalitzada, que va costar la vida, entre abril i juny, a més de 10.000 interns. Poques setmanes abans que el camp fos alliberat pels britànics, i ja amb l'epidèmia activa, havien mort dues germanes, provinents d'una de les darreres ràzzies de jueus holandesos del final de la guerra: eren Anna Frank i la seva germana Margot.

Després de les primeres mesures d'urgència (desinfeccions massives, cremació de cadàvers, quarantena i aïllament dels focus epidèmics, etc.), i

després d'obligar als civils alemanys, veïns del camp, a visitar-lo i col·laborar en les tasques d'enterrament de les víctimes,³² els britànics el van tancar i el van cremar, davant del perill que es convertís en un focus permanent d'infeccions, epidèmies i malalties. Però aquestes mesures, evidentment, no volien dir que els aliats pretenguessin borrar el rastre del camp. En absolut; el setembre de 1945, els visitants que s'acostaven a les restes de Bergen-Belsen es trobaven amb un cartell molt explícit: «This is the site of the infamous Belsen Concentration Camp liberated by the British on 15 apr. 1945. 10.000 unburied dead were found here. Another 13.000 have since died. All of them victims of the german new order in Europe. And an example of nazi Kultur».³³ A més a

32. El descobriment dels camps d'extermini, almenys en els sectors dels aliats occidentals, va provocar un xoc tan dur que, per ordre directa del quarter general d'Eisenhower, es va obligar als veïns dels camps a visitar-los i contemplar en directe l'horror. El *Semanario Gráfico*, de l'ambaixada nordamericana a Madrid (núm. 9, 7 maig 1945), dedicava la seva pàgina 8 a aquesta qüestió; sota un explícit «Así comprenderán», reproduïa dues fotografies del camp de Buchenwald. A la superior es veia un grup de civils davant d'una forca de fusta, obligats a contemplar un intern penjat, que duia el característic uniforme ratllat. D'un grup aproximat de 14 persones, almenys vuit fan un esforç notable per mirar cap a una altra banda. A la fotografia inferior, el grup de civils escolta les explicacions d'un oficial nordamericà davant d'un remolc descobert ple de cadàvers despulats i amuntegats de qualsevol manera. El peu, comú a les dues fotografies, deia: «Las autoridades militares americanas llevaron a los alemanes y alemanas de Weimar a que viesen la labor de sus dirigentes nazis. Contemplaron a las víctimas, todavía colgadas del patíbulo, y los camiones repletos de cadáveres, tal como los abandonaron los nazis en su huida. / Con tales lecciones, el pueblo alemán comprenderá por qué se va a castigar a los jefes nazis..., y "por qué los americanos no pueden ser sus amigos"». Escenes com aquestes es van repetir per tot arreu (Wobbelin, Dachau, Bergen-Belsen, etc.).

33. Fotografia reproduïda a Richard Overy, *Interrogatorios...*, p. 207.

més, prop de Belsen, a Lüneburg, s'esperaven uns quants detinguts per a ser jutjats: eren alguns dels responsables de l'horror que els britànics havien descobert el 15 d'abril.³⁴

Quan Augusto Assía, el cèlebre corresposnal de *La Vanguardia Española* a Londres, va aterrar a Hamburg per cobrir el judici de Lüneburg,³⁵ l'assumpte dels criminals de guerra nazis, els judicis previstos, l'informe del fiscal Jackson, etc., havien tingut un ressò remarcable a la Barcelona franquista. Manuel Brunet i Andres Revesz, des de *Destino*, havien definit les primeres línies argumentals i interpretatives.³⁶ Carlos Sentís havia fet conèixer, a

34. Precisament, va ser a Lüneburg on fou traslladat, per darrera vegada, Heinrich Himmler després de la seva detenció: «Las autoridades británicas del campo separaron a los tres prisioneros y Himmler se suicidió mientras se desnudaba para el registro. Grothmann, "un joven nazi, arrogante e impenitente", según el informe británico, fue interrogado después sin conocer todavía la suerte que había corrido Himmler, quien le parecía "una persona benévola". Remachó, como habría podido hacer aquél para defenderse, que su superior no sabía nada de las condiciones que imperaban en los campos de concentración, porque nunca había estado en ninguno. Se le enseñaron fotos del campo de Bergen-Belsen y dijo que eran propaganda, que los comandantes de los campos tenían libertad para usar sus propios métodos y que los defectos denunciados en el sistema eran responsabilidad de ellos, no de Himmler» (Richard Overy, *Interrogatorios...*, p. 133).

35. Augusto Assía, «Estampas de ayer y de hoy», *La Vanguardia Española*, 18 setembre 1945.

36. Són els articles ja citats de Brunet («El informe del juez Jackson») i Andres Revesz («Las cosas no marchan bien»), als quals hom podia afegir-hi una nova contribució de Revesz («No, no marchan bien...», *Destino*, núm. 417, 14 juliol 1945), on expressava un temor que, en els mesos següents, aniria repetint: «...Temo que una actitud indulgente frente a los criminales de guerra, contribuya a exasperar a la multitud falta de pan y suministre armas a los comunistas».

la seva manera, una mínima part de la realitat de Dachau,³⁷ i, de mica en mica, s'havien anat filtrant informacions –fragmentàries, poc precises encara, llunyanes– sobre els camps nazis.

Per altra banda, els analistes i cronistes de la Barcelona franquista ja s'havien familiaritzat amb uns conceptes i uns procediments que, ben aviat, haurien de culminar a Nuremberg. Des de *La Vanguardia Española*, del comte de Godó i don Luis de Galinsoga, hom assenyalava aquestes novetats: noves figures jurídiques, noves formes de relació entre els Estats, noves maneres de definir les guerres, amb distincions entre les lícites i les d'agressió, etc.³⁸ Però, per damunt de tot, l'autor de l'article destacava la figura del «criminal de guerra»; però no el criminal de guerra que acabava de ser incorporat en el Dret internacional, en els textos del fiscal Jackson o en els papers preparatoris de Nuremberg. No, l'analista barceloní feia referència –i volia destacar– «las figuras de los delincuentes de derecho común "con ocasión de la guerra". En éstos, sus transgresiones penales son pura y simplemente delitos, cometidos al amparo de las extraordinarias circunstancias bélicas, menos valientemente que cuando las

37. Precisament, va ser en el marc de la iniciativa informativa endegada des del quarter general d'Eisenhower que Sentís va passar unes hores a Dachau (en les seves cròniques, semblava que Sentís s'hi hagués estat dies, en aquell camp de concentració).

38. «Criminales de guerra», *La Vanguardia Española*, 11 setembre 1945.

víctimas aun pueden defenderse personalmente. Los perfiles siniestros de los incendiarios, asesinos y saqueadores son los que nutren este otro grupo de torvos, cobardes y sanguinaros espíritus».

Què es volia aconseguir amb tota aquesta literatura al voltant d'aquests «delincuentes de derecho común "con ocasión de la guerra"»? Molt senzill: Espanya havia tingut els seus criminals de guerra *avant la lettre* (en forma de delinqüents, com s'explicava més amunt) i calia començar a pensar si no s'hauria de muntar alguna mena de Nuremberg a l'espanyola. Efectivament, una vegada provocada la guerra civil –de forma deliberada i volguda, no cal ni dir-ho–, «esa misma pandilla sumió en la más horrenda de las crueldades a los hombres de significación política contraria a la suya. Centenares de checas y lugares de tormento se hallan perfectamente clasificados y reconocidos a todo lo largo y ancho de la zona española que ellos dominaron. Las iniquidades, los suplicios de refinación asiática, los crímenes torpes y brutales, las mutilaciones que aquellos mismos hombres sugirieron, resisten sin desdoro de su bárbara atrocidad la comparación con los métodos que ahora nos describen los despachos periodísticos de aquí o de allá».

Si aquesta «pandilla» va cometre crims i atrocitats paragonables a les que «describen los despachos

periodísticos de aquí o de allá», allò que el lector atent de *La Vanguardia Española* tenia al seu davant anava molt més lluny del retrat tradicional del «rojo-masón-judío-comunista-separatista». Per contra, l'equiparació amb els responsables del desastre europeu els feia pujar de categoria. Però, per a convertir-los definitivament en criminals de guerra (acusació que el 1939, quan es va acabar la guerra civil, no existia) calia, abans, oferir una mínima explicació:

Pero es que estos criminales de guerra nuestros no agotaron con ella la esencia despiadada de su salvajismo. Es que sobre haberla prolongado más allá de los límites extremos que toda prevención técnica de sus propios Estados Mayores estimaba justos, arrojando sin cesar al fuego y a la metralla miles de hombres jóvenes de España, aún, en sus últimas horas desesperadas, pusieron su decisión en el logro de una guerra europea que absorbiera en su magnitud nuestra guerra civil. Es que hoy mismo, desde la cobarde lejanía en que se mantienen por temor a la Ley, incitan descarada y traidoramente a la realización de todas las guerras necesarias con tal que les sea posible, al revuelo de ellas, escalar de nuevo los puestos políticos que ya asaltaron una vez. Cualesquiera «criminales de guerra» que ahora puedan ser conducidos ante la justicia internacional, tienen, al menos, la última disculpa de haber obrado por lo que creían el engrandecimiento de su patria, aunque fuera a costa de sojuzgar pueblos débiles. Pero nuestros criminales de guerra no tienen ya ni esa disculpa siquiera, porque ahora, cuando la guerra que ellos encendieron se les volvió, no vacilarían en encender desde fuera otra guerra contra su patria, contra sus hombres y sus campos y sus ancianos y sus tradiciones y sus riquezas.

Y lo que ninguno de los «criminales de guerra» extraños tienen en su triste pasivo de delitos, lo que tienen los nuestros: el haber llevado consigo no ya el oro de los Bancos nacionales, no ya las alhajas que la devoción de generaciones cristianas depositaron a los pies de sus imágenes sagradas, sino hasta decenas de miles de pequeños depósitos de particulares, de humildes alhajas familiares que un tiempo de crisis llevó a los Montes de Piedad, y que ellos arramblaron con su inagotable rapacidad.

Ara sí; feta l'explicació «contra estos “criminales de guerra”, España puede lanzar su requisitoria», és a dir, podia demanar un «Nuremberg espanyol», ja que no real, almenys moral, simbòlic. Es tractava, evidentment, de tancar files i evitar fisures perilloses. I, a la tardor de 1945, la conjuntura internacional no era la més favorable, precisament. Modestament, amb discreció, des d'un racó de l'Espanya de Franco es llançava una idea, amb aquell afany de contribuir a fer obrir els ulls dels vencedors de la guerra mundial davant certs grups, altament perillosos, que podien aprofitar-se de la situació.

Per altra banda, *La Vanguardia Española* complia amb la seva obligació de recordar als seus lectors aquell passat tenebrós que, ai!, alguns pensaven que ja era tan llunyà que no valia la pena donar-hi més voltes. Però les coses no eren així de senzilles, i don Luis i els seus no estaven disposats a baixar la guàrdia. Havien de transigir amb una realitat tossuda i inapelable: havien guanyat els altres, en

contra dels seus pronòstics, il·lusions i esperances. Però encara podien convertir-los en «els seus» si es complien dues condicions, com a mínim: no interferien en el cas espanyol; i consideraven els «rojos» exiliats com allò que eren, uns criminals de guerra. I això darrer no ho deia *La Vanguardia Española* en un atac de passió; el diari ho recollia de l'acta de constitució del Tribunal de Nuremberg.

A la Barcelona franquista de don Luis de Galinsoga i don Carlos Godó Valls, reflectida en *La Vanguardia Española*, es demanava alguna mena de Nuremberg espanyol, moral o real, contra els republicans exiliats que, imprudentment, havien començat a aixecar el cap aprofitant la conjuntura internacional que s'havia obert. Era una manera d'equiparar-se al nou món que es dibuixava fent una mena de salt mortal metafòric notable: si hom podia jutjar Goering, què impedia no fer el mateix amb un Juan Negrín? Espanya havia estat ofesa i vexada per la «bèstia roja» entre 1936 i 1939. Si s'havia de dur a terme un judici internacional contra criminals de guerra, per què no incloure els espanyols? Amb una ingenuïtat perversa, des de *La Vanguardia Espanyola* es volia fer valdre la neutralitat espanyola com un mèrit davant dels vencedors. El que feia, en termes oficials, la dictadura, ho duia a terme, a petita escala i des de la perifèria, un dels seguidors més devots del franquisme.

A Barcelona es reclamava un Nuremberg autòcton i, a Lüneburg, Augusto Assía assistia al que es podria considerar una mena d'assaig previ als grans judicis de Nuremberg. Assía es mirava amb dèssapassionament i fredor el judici contra els responsables del camp de Bergen-Belsen, i ben aviat va entendre l'assumpte que li posaven al davant: «La política nazi con respecto a los judíos era tan simple como sencilla. Consistía en exterminarlos y explotarlos simultáneamente».³⁹

Definit l'escenari, les línies mestres argumentals i les grans informacions que s'anaven plantejant davant del tribunal, molt aviat van destacar dos noms: el primer, evidentment, era el de Josef Kramer, el responsable màxim de Bergen-Belsen, un home fred, despietat i arrogant. El segon era el d'una dona, que molt aviat va cridar l'atenció dels cronistes i analistes, probablement per la seva condició femenina. Per a Augusto Assía i els seus col·legues nordamericans, va ser ràpidament coneguda com «la Borgia rubia de Belsen».⁴⁰

Fraülein Greese, como Kramer y Klein,⁴¹ es el prototipo de la encanallada juventud, que había hecho de la

39. Augusto Assía, «En el reino de lo increíble», *La Vanguardia Española*, 19 setembre 1945.

40. Augusto Assía, «En el reino de lo increíble», ja citat.

41. Klein era un metge d'origen romanès que havia començat la seva experiència concentracionària a Auschwitz. D'allí va passar a Bergen-Belsen amb Kramer. Era el tercer gran acusat del judici de Lüneburg.

persecución, el odio y la tortura, oficio. Una de las cosas con que esta amazona rubia, que estudió durante tres años en una Universidad procedimientos criminales, divertíase, consistía en lanzar sus perros lobo contra los detenidos hasta que matábanlos a mordiscos.

Esto no son historias o cuentos de comadre. Son hechos comprobados por las autoridades a través de múltiples testimonios no sólo de antiguos detenidos sino de elementos nazis.

Irma Greese, més enllà del seu salvatgisme i culpabilitat evidents, podia convertir-se en una eina d'anàlisi del món nazi prou interessant, sempre que els analistes barcelonins es plantegessin les preguntes adequades. I no ho van fer, tant perquè no podien, com perquè no volien. Per a Augusto Assía, Irma Greese començava i acabava en ella mateixa i en la seva brutalitat. Fins i tot el testimoni de la germana anava en aquesta direcció:⁴² pràcticament, la família no en sabia res, de les activitats d'Irma.⁴³ En les seves cartes a la família no explicava pràcticament res del que feia; «Irmachen era una buena chica», afirmava

42. Augusto Assía, «En y al margen del proceso de Luneburgo», *La Vanguardia Española*, 20 setembre 1945.

43. Segons la germana, Elena, «la acusada abandonó el hogar a los 15 años, después de morir su madre, y se fue a trabajar a una granja. Nunca perteneció al Partido Nacional-Socialista. En 1943 volvió a su casa y no quiso decir cuál era su ocupación. Únicamente afirmó que consistía en vigilar a los prisioneros para que no escaparan. Tuvo un fuerte altercado con su padre, quien le dijo que no quería volver a verla más...» («El proceso de Luneburgo. Irma Greese, en su declaración, niega los cargos que se le imputan...», *La Vanguardia Española*, 17 octubre 1945).

candorosament la germana. Què havia estat, doncs, allò que va portar Irma Greese a Lüneburg? El desarrelament de la família i del seu entorn moral, educatiu, més natural i immediat, potser? Potser va ser el monstre nazi, el Leviatan germànic, dins del qual Greese, com d'altres, es va convertir en un producte més d'un procés que va començar «con canciones y acabaron matando y asesinando en masa a todo el que consideraban opuesto a sus fanáticos designios. Los crímenes de los nazis no tienen precedentes en la Historia. Al lado del doctor Klein, Nerón era un inocente aficionado; y al lado de Irma Greese, Lucrecia Borgia una cándida paloma», escrivia Augusto Assía.⁴⁴ Calia que l'horror nazi fos excepcional, per a fer-lo inabastable. Entendre'l com una variant extrema, però no extraordinària, d'un sistema totalitari que havia arribat a la radicalització més absoluta, l'apropava perillosament a realitats properes als lectors barcelonins d'Assía.

El corresponsal de *La Vanguardia Española* proposava una lectura que Santiago Nadal va portar al màxim nivell: reduir la realitat del sistema concentracionari, que s'estava començant a descobrir, a una qüestió de «moral individual»; en el fons, el que es proposava era una mena de «deconstrucció»

44. Augusto Assía, «De la Alemania descuartizada», *La Vanguardia Española*, 25 setembre 1945.

progresiva de l'univers concentracionari, però no per a fer-lo entenedor als seus lectors, sinó per a fer-lo tan excepcional que, per una banda ningú no tingués la temptació de vincular-lo al franquisme, i per l'altra, el condemnés tan rotundament, que hom pogués pensar que fins i tot la dictadura franquista era una vacuna necessària davant d'un Mal tan absolut. Escrivint sobre Irma Greese –convertida en una mena d'icona del Mal nazi, aquella tardor de 1945–, Nadal aprofundia en la línia iniciada per Assía:⁴⁵

La sangre germánica, la patria elevada a la categoría divina, el Estado alemán considerado como un nuevo Dios al cual hay que entregar cuerpo y alma. Éstas eran las nuevas creencias de Irma. Y, junto a ellas, las terribles consecuencias morales: el placer sin limitaciones «anticuadas», primero; la absoluta libertad sexual. Luego, el hastío. ¡El hastío a los veinte años! Y, consiguientemente, la busca de nuevas sensaciones, la persecución del goce que se escapa a través de turbias sensaciones...

El caso de los campos de concentración alemanes es horrible sobre toda ponderación, ciertamente, pero el que esté libre de culpa que eche la primera piedra. El caso de Irma Greese es espeluznante, pero no es más que el caso más acusado, y sobre todo más visible en este momento, de una juventud expuesta a los desvaríos más terribles por haber perdido las viejas creencias, haberse burlado de la moral y haberse despegado del hogar: el ejemplar más destacado, en una palabra, de las muchachas que «quieren vivir su vida».

45. Santiago Nadal, «Irma Greese "vivía su vida"», *Destino*, núm. 430, 13 octubre 1945.

Quedava entès que, a la Barcelona franquista, certes preguntes no es volien plantejar. O, almenys, es buscaven respostes acceptables per al present més immediat. Per exemple, convertir el nazisme en la mostra extrema de la perversió dels valors cristians occidentals. Irma Greese n'era un exemple diàfan, explicava Santiago Nadal, perquè, com a resum de tot, era la personificació «de las muchachas que "quieren vivir su vida"»; realitat individual i metàfora col·lectiva. En un altre lloc, l'argument de la perversió dels ideals es duria més enllà i es comprovaria que l'abisme nazi havia estat un fenomen exclusivament germànic, cosa que hauria de tranquil·litzar les consciències espanyoles: «Los sufrimientos del general Wainwright y los horrores perpetrados en los campos de concentración alemanes son producto de un mismo concepto: la superioridad de una raza sobre las demás, la filosofía de Nietzsche interpretada por semi-intelectuales, y la convicción de que con crueldad despiadada se lucha con éxito anticipado contra unas naciones que nunca se decidirán a tales extremos. *Para el español no puede haber nada tan extraño y lejano como la doctrina racista, anticatólica y antihispánica.*⁴⁶ Una de las glorias de España consiste precisamente en haber dado origen a una nueva raza en las inmensidades de América...».⁴⁷

46. La cursiva és meva.

47. «Un inglés prisionero en Belsen narra detalles horripilantes. Comprobados por una película», *ABC*, 21 setembre 1945.

En un altre lloc s'havia escrit sobre la fosca «ànima germànica», en la lògica de la confrontació entre la lluminositat catòlica, apostòlica i romana i l'obscurantisme centreeuropeu, neopagà i protestant: «Los periodistas que se hallan en Luneburgo con motivo del proceso contra los criminales de guerra, dicen que en los alrededores de los campos de concentración de Auschwitz y Belsen, hay bosques espesos y tenebrosos que cierran el horizonte como una muralla negra. "Los dioses de la sombría Germania tienen máscaras satánicas", escribió Heine. Y los de la moderna también, podríamos añadir». ⁴⁸

Quines imatges més evocadores i, a la vegada, més oportunes! La foscor, les tenebres, la negror dels boscos impenetrables, la dura fonètica de la llengua; tot jugava en contra de «la sombría Germania», que s'havia precipitat en un abisme d'horror inabastable. Havia arribat l'hora de desmarcar-se de l'exemple nazi, de negar –amb paraules o amb silencis– que el resplendor que desprenia l'Alemanya hitleriana havia enlluernat els caps i els cors dels franquistes actius i passius. La imatge en la qual inspirar-se s'havia trencat en mil bocins; darrere arquitectures imperials, desfilades imponents i disciplina fèrria, darrere les suposades conquesta de l'est i la

48. Romano, «La matanza de sefarditas», *Destino*, núm. 429, 6 octubre 1945.

destrucció del bolxevisme, s'havien revelat, en tota la cruesa que dóna la derrota, pràctiques exterminadores que qualsevol bon catòlic, des de la més alta jerarquia al més humil dels fidels, havia de condemnar sense vacil·lació. Però ni tan sols davant dels bocins de la imatge, l'Espanya de Franco s'havia de sentir responsable –no ja culpable, sinó simplement responsable– de connivència amb aquell sistema pervers. Abans que qualsevol franquista pogués arribar a plantejar-se algun dubte –dubte que, possiblement, no arribaria a ser ni tan sols moral–, un analista tan agut com Andrés Revesz ja havia definit l'argument: «Los campos de concentración existían antes del estallido de la guerra del 39. Pero, a pesar de ello, *los capitalistas de las democracias occidentales*⁴⁹ se negaban a renunciar a los supuestos beneficios que representaba para ellos el comercio con la Alemania nazi... Sin la ayuda inexplicable e inadmisible de ciertos sectores de los países occidentales, Alemania no hubiera levantado cabeza, ni hubiera estallado la última guerra mundial. No resulta difícil designar a los verdaderos responsables del conflicto armado y de los horrores de Belsen, Auschwitz, Dachau y demás campos de concentración. Había que conocer a los nazis, que apenas ocultaban su doctrina y sus métodos. Pero sin haber provocado y perdido la guerra, los hitleristas hubieran podido proseguir su juego, sin

49. Les cursives són meves.

que nadie se emocionara ante los sufrimientos de sus víctimas. La indignación llegó tarde».⁵⁰

Patia, Revesz, un atac de cinisme? En part, sí. Ell, que durant anys havia posat de volta i mitja les democràcies occidentals i els aliats,⁵¹ ara s'havia d'empassar –metafòricament– uns quants trossos de la imatge nazi destruïda. Però necessitava altres ingredients que li fessin més digestiva la menja, que li permetessin repartir millor la culpa; i aquí entrava la culpabilitat *per complicitat* de «los capitalistas de las democracias occidentales». És clar, ni els feixistes italians ni els franquistes espanyols no en sabien res, o la seva *complicitat* no havia arribat a aquest àmbit.

Però Revesz no era l'únic a defensar un argument d'aquest tipus. L'*ABC*, per exemple, feia una acusació molt més precisa (és clar que jugava amb l'avantatge que dóna la perspectiva històrica): «Es

50. Andrés Revesz, «El médico de Belsen», *Destino*, núm. 431, 20 octubre 1945.

51. Per exemple, l'any 1942 recordava que «Democracia equivale a debilidad. Sin el régimen nefasto, nadie llegaría a comprender, dentro de un par de siglos, que los países pobres estuvieran mejor, mucho mejor preparados que los imperios repletos de oro y de primeras materias... / [...] Lo que sí será difícil de imitar es el espíritu de abnegación y de sacrificio que anima a los pueblos totalitarios, que saben por qué luchan... Se necesitarían muchos años para que la mentalidad de un yanqui se convirtiera en espíritu guerrero» («Democracia es debilidad», *Destino*, núm. 234, 10 gener 1942). I, uns mesos més tard, sentenciava: «...Pero democracia es equivalente a incompetencia, imprevisión, negativa de realizar sacrificios en el debido tiempo...» («Confesiones de Churchill», *Destino*, núm. 260, 11 juliol 1942).

inconcebible que las democracias occidentales no hayan emprendido nada para impedir la realización del plan pangermanista. Iremos más lejos y diremos que es inconcebible que los vencedores de 1918 hayan destruído a la católica Monarquía de los Habsburgos, única potencia que hubiera podido contrabalancear en Europa central y oriental la fuerza cada vez más creciente del Reich». ⁵² Aquí la responsabilitat no era per *complicitat*, era per *omissió* i *deixadesa*.

52. «En el proceso de Nuremberg se habló de la violenta anexión de Austria y la responsabilidad de Von Papen», *ABC*, 29 novembre 1945. I Andrés Revesz completava el discurs amb una nova crítica als aliats i als plantejaments polítics inicials de Nuremberg: «...No me gustan nada las acusaciones de tipo político. Es demasiado fácil contestar a las acusaciones que no me convencen. La gente verá en ellas un deseo de echar a los alemanes la culpa que es realmente de los aliados. ¿Van a pretender ahora estos que no conocían el programa de Hitler, que ignoraban sus intenciones y que hasta el descubrimiento de los campos de concentración nada sabían de sus métodos? Un ejemplo: el de Austria. Los manejos de Von Papen, la brutalidad de los nasis, el asesinato de Dollfus, la intervención antipatriótica de Seyss-Inquart, el martirio de Schuschnigg... Si todas ellas son cosas archisabidas. Bastaba con haber leído la primera página del libro de Hitler para saber que en su concepto Austria estaba condenada a perecer. ¿Por qué se extrañan ahora de lo que todo el mundo conocía al dedillo?» («Acusaciones que no convencen», *Destino*, núm. 438, 8 desembre 1945). Però Revesz feia trampa. Una lectura acurada de l'article 6º de l'acta de constitució del Tribunal, deixava clars els límits de l'acusació: el Tribunal era competent per jutjar i castigar «a las personas que actuando en favor de los intereses de los países europeos del Eje, como individuos o como miembros de organizaciones», haguessin comès algun dels següents «crímenes contra la paz»: «...planeamiento, preparación, iniciación o ejecución de una guerra de agresión o de una guerra en violación de tratados internacionales, acuerdos y seguridades, o la participación en un plan común o en una conspiración para ejecutar cualquiera de los actos precedentes» (Luis Jiménez de Asúa, *Tratado de Derecho penal*, tom II, p. 1.233). Els països aliats podien ser acusats de dèbils, irresponsables o incompetents, però no havien estat ells qui s'havien annexionat Àustria, havien atacat Polònia, etc.

Aquesta qüestió de les responsabilitats dels aliats, abans de la guerra, en relació amb Alemanya (sancions, Tractat de Versalles, ocupació de Renània, etc.), era un argument massa bo per a no usar-lo en paral·lel al desenvolupament del procés. Era una bona manera de mantenir una mena de neutralitat retòrica entre l'antic aliat i amic i els nous (i, per a alguns, inesperats) vencedors. Des dels rengles franquistes, alguns elements s'havien desmarcat de les posicions germanòfiles, però no hi havien trencat del tot, de manera que la càrrega contra el perdedor havia de ser limitada, retòricament limitada. A diferència de *Destino* –a qui l'oportunisme (algú en diria, gentilment, pragmatisme) l'arrossegava cap a pronunciaments més taxatius–, *ABC* reflectia, sempre que podia, aquest nou equilibri interpretatiu. Per tant, s'agafava a un dels punts més dèbils de l'entramat jurídic de Nuremberg per repartir responsabilitats:⁵³

No son convincentes todas las acusaciones que los fiscales lanzan contra Goering y Ribbentrop. El haber contribuido a preparar la guerra no constituye novedad. Si los aliados hubiesen actuado con suficiente energía desde la primera violación del Tratado de Versalles, hoy no tendrían que enjuiciar a ningún prohombre nazi. ¿Quién impedía que fuera exigida la ejecución sistemática, a rajatabla, de lo firmado en Versalles? ¿Por qué no permitían los ingleses que los franceses se quedaran en el Rhur, en los primeros meses de 1923? ¿Por qué antepuso la City los intereses

53. «Los fiscales acusan en Nuremberg personalmente a Goering y Ribbentrop», *ABC*, 9 gener 1946.

económicos a la tranquilidad del mundo? ¡Son tantas las preguntas que surgen!

Los vencedors enjuician ahora toda la política del nacionalsocialismo, desde su advenimiento, y en algunas cosas incluso desde antes. Si el acto fuese absolutamente imparcial, deberían examinar la actitud observada por sus propios políticos, cuyas vacilaciones dieron ánimos a los jefes nazis. En 1935 Alemania aún no estaba preparada y no hubiera sido difícil impedir la introducción del servicio militar obligatorio, que destruyó las disposiciones militares del Tratado de Paz. Lo mismo se puede decir referente a [la] remilitarización de Renania. ¿Por qué la toleraron los aliados? ¿Desconocían acaso su importancia? Ningún país habría desaprovechado la oportunidad que le brindaba la debilidad del adversario. [...] Cada nación sólo debe pensar en sus propios intereses. La germana sacaba provecho de la circunstancia de que las democracias occidentales descuidaban la defensa de sus propios intereses, por anteponer la comodidad y la paz a toda costa, a la lucha por sus derechos.

«Debilidad», «comodidad», «vacilaciones»; tots aquests eren termes directament relacionats a les democràcies occidentals. Era lògic que, davant d'això, Alemanya s'aixequés reclamant el que era seu (és clar que aquest argument, l'any 1945, havia gairebé desaparegut del discurs franquista). Si al nazisme calia carregar-li la responsabilitat dels camps d'extermini i les diverses ocupacions i saqueigs de països europeus (excepte el tema de la URSS; aquest sempre mereixia un tractament una mica especial), els aliats –és a dir, les democràcies occidentals– no podien defugir les seves responsabilitats, per molt llunyanes i històriques que fossin.

Amb això, els analistes de la Barcelona franquista aconseguien un altre efecte pervers: posar al mateix nivell vencedors i vençuts, igualar-los i fer-los corresponsables. D'aquesta manera, equilibraven la balança interpretativa i podien defugir els propis pecats, que, en el cas de la dictadura franquista, eren molts.

Els lectors de Barcelona ja disposaven d'arguments i idees suficients per a construir un bon discurs, adaptable a la realitat del moment: la desviació de la moral i dels principis de la civilització cristiana occidental; les responsabilitats individuals (Kramer, Greese), explicades per foraviaments mentals i morals; i, en darrer terme, si calia ampliar l'argumentari, sempre quedava la complicitat de «las democracias occidentales». Què en quedava fora? Espanya i els espanyols, evidentment; així ho escrivia l'*ABC*. Però si algú encara tenia un mínim dubte, no se sentia del tot còmode amb aquest argumentari, Augusto Assía li proporcionava la darrera resposta: «En general, el alemán medio da la impresión de estar auténticamente anonadado y avergonzado por las incalificables atrocidades cometidas en su nombre y de las que, según se asegura, no sabía absolutamente nada. Esto último podrá sonar a increíble. ¿Pero no suena a increíble toda la monstruosa aventura nazi?». ⁵⁴ I allò que és

54. Augusto Assía, «En el reino de lo increíble», ja citat.

increïble, no és intel·ligible; és estrany a la nostra comprensió. I un hom no pot ser responsable de *complicitat* d'un fenomen que no és comprensible.

Des d'aquesta perspectiva múltiple, el judici de Lüneburg anticipava bona part de la informació –i la manera de tractar-la– que arribaria amb els judicis de Nuremberg. Els espanyols se'n podien sentir desvinculats, perquè –Revesz *dixit*– havien estat les «democracias occidentales» les que havien fet el joc al nazisme (o, com a mínim, havien tancat els ulls). Per altra banda, l'horror nazi era incompatible amb l'ànima i la personalitat espanyoles, construïdes sobre sòlids fonaments morals catòlics, apostòlics i romans.⁵⁵ I si la responsabilitat individual no era suficient (Kramer, Klein, Greese...), sempre quedava la nebulosa d'una responsabilitat col·lectiva del poble alemany, que tenia la virtut de diluir la culpabilitat i acabar convertint el fenomen històric del nazisme –en la seva vessant exterminadora– en quelcom inexplicable, com plantejava Augusto Assía.

55. Aquest matis és indispensable per a entendre les diferències entre les practiques d'eutanàsia dutes a terme pel règim nazi i el programa d'investigació (?) sobre «las raíces biopsíquicas del marxismo», que dirigia el psiquiatre oficial del franquisme, Antonio Vallejo Nájera (Ricard Vinyes, *Irredentas. Las presas políticas y sus hijos en las cárceles franquistas*, Madrid, Temas de Hoy, 2002, pp. 49 i ss.).

3. COMENÇA NUREMBERG; PRIMERES LECTURES FRANQUISTES A BARCELONA

A començament d'agost de 1945, el dia 8, els països aliats havien aprovat definitivament l'estatut del Tribunal Militar Internacional. Dos mesos més tard, els acusats rebien l'acta amb els delictes que els imputaven. El judici estava en marxa. Era la solució a tots els mals derivats de la guerra? Encara més important que això: el judici de Nuremberg evitaria una nova guerra? Des d'una autosuposada altura moral inqüestionable –dada curiosa: els analistes espanyols, entre ells els barcelonins, se sentien moralment superiors als seus col·legues europeus i nordamericans, a l'hora d'escriure sobre Nuremberg; potser pensaven que la neutralitat oficial i la dictadura donaven una patent de superioritat moral que les democràcies occidentals mai no aconseguirien tenir–, a Barcelona es donava una resposta negativa a aquestes preguntes inicials: «Mucho nos tememos que con todo esto de los criminales de guerra, lo mismo que con la demagogia que ciertos sectores hacen en torno a la bomba atómica, se tiende a cometer el gran error de buscar remedios milagrosos a lo que requiere una constante y dura labor en el viejo y eterno arte de la política. Creer que no habrá más guerra por el temor a los juicios contra crímenes de guerra y por medio de la bomba atómica se nos antoja un camino lleno de peligros,

el principal de los cuales es la creencia de que ya no tiene importancia desarrollar una buena política»,⁵⁶ entenent per «buena política» la curiosa neutralitat-no bel·ligerància espanyola durant la guerra. Realment, calia tenir un cert valor per intentar donar lliçons de bona pràctica política des de la Barcelona franquista. La interpretació reduccionista, parcial i superficial del procés de Nuremberg –una simple i habitual operació de represàlia judicial dels vencedors sobre els vençuts, vestida amb roba nova, però tan antiga com la història– era la que calia esperar dels rengles franquistes; el to displicent i de superioritat també era consubstancial a la dictadura i els seus analistes. Ara bé, tant una cosa com l'altra garantien una desinformació notable al voltant de Nuremberg, la seva complexitat i els seus significats.

Una segona qüestió, prèvia també al procés, era aclarir quin era el subjecte del judici, qui era el més que presumpte culpable. I aquí no hi havia cap mena de dubte; amb un desvergonyiment digne de millor causa, els analistes barcelonins van assenyalar amb el dit: el poble alemany.⁵⁷ Ara ja no valien velles

56. «Nota del día. Los criminales de guerra y la bomba atómica», *La Vanguardia Española*, 9 octubre 1945.

57. De tant en tant sorgia alguna excepció en l'argumentari general, com era el cas de Ramón Garriga: «Actualmente se pretende establecer en Nuremberg la culpabilidad de los hombres que originaron la tragedia bíblica de 1939. Si es fácil demostrar que una parte de los hombres que comparecen ante el Tribunal aliado pecaron contra varios de los derechos humanos defendidos siempre por Roma, en cambio será difícil convencer al mundo que todos los alemanes tienen que ser castigados por estos ... / ...

solidaritats i camaraderies, admiracions i col·laboracions. Sota la tutela de Luis de Galinsoga, algú escrivia amb contundència: «...En definitiva, un proceso de responsabilidades como el de Nuremberg es no sólo el proceso de un Régimen, sino el de todos los elementos colaterales que con él colaboraron, más o menos indirectamente, en servicio, según creían, de la nación. O sea, dicho en otras palabras se trata del proceso de la propia Alemania en los últimos años...».⁵⁸

Però jutjar el poble alemany era com la qüestió de la responsabilitat col·lectiva, una nebulosa, quelcom inabastable o inconcret. Nuremberg no jutjaria el poble alemany. Finalment, després de moltes discussions, s'havia establert una llista de criminals de guerra que, més enllà de la seva responsabilitat personal, podia ser representativa del conjunt del règim nazi i del mateix poble alemany. Richard Overy ho sintetitza en els termes següents:⁵⁹ «La lista de los criminales de guerra que serían juzgados se hizo pública el 29 de agosto; la de las organizaciones

... / ...

crímenes» («La unidad de Alemania», *La Vanguardia Española*, 2 desembre 1945).

58. «Nota del día. El proceso contra los criminales de guerra», *La Vanguardia Española*, 21 novembre 1945.

59. Richard Overy, *Interrogatorios...*, pp. 62-63. En les pàgines anteriors ofereix una excel·lent informació al voltant de les dificultats per a establir les llistes d'acusats, tant dels individus com la de les organitzacions nazis, considerades com a col·lectius criminals (en una idea molt semblant a l'aplicada a les organitzacions mafioses nordamericanes).

apareció después, en el texto de la acusación oficial, que se esbozó en septiembre y principios de octubre de 1945 y se aprobó el 6 de octubre. La lista reflejaba una serie de compromisos e incluía nombre cuya culpabilidad era difícil de demostrar: Karl Dönitz, Erich Raeder, Hjalmar Schacht, Gustav Krupp y Von Neurath, primer ministro de Asuntos Exteriores de Hitler. Otros, en ausencia de los dirigentes que tomaban las decisiones, estaban allí en representación de algún miembro decisivo del régimen: Keitel en representación de Hitler; Kaltenbrunner, de Himmler y su maquinaria de terror; Fritzsche, de Goebbels y su aparato de propaganda. El resto había sido incluido a causa de su función, su cargo o su reputación: Frick, Speer, Frank, Von Ribbentrop, Hess, Funk, Rosenberg, Bormann, Von Papen y Baldur von Schirach, jefe de las HJ, habían sido ministros del gobierno o dirigentes del partido; aunque Streicher, Seyss-Inquart y Fritz Sauckel habían sido funcionarios nazis de menor categoría, su papel en las actividades racistas o imperialistas del régimen ampliaba el terreno de la acusación».

No havia estat fàcil arribar a aquesta llista i era tan qüestionable i discutible com una altra. Martin Bormann havia desaparegut, literalment, i va ser jutjat en rebel·lia.⁶⁰ Robert Ley es va suïcidar el 24

60. Bormann va morir en plena batalla de Berlín, quan va intentar fugir del bunker de la Cancelleria i va topar amb un tanc soviètic en un dels ponts de la ciutat. Durant molt de temps es va pensar que havia aconseguit ... / ...

d'octubre, un mes abans de començar el judici i, per tant, va caure de la llista de criminals de guerra.⁶¹ Gustav Krupp, que hauria d'haver assumit la representació dels grans industrials i capitalistes que van facilitar l'accés dels nazis al poder, estava físicament incapacitat per a presentar-se davant d'un tribunal.⁶² No hi eren tots els que hi haurien de ser, però era una bona representació de la jerarquia civil i militar nazi. Els processos paral·lels i posteriors que es van obrir (contra els metges, els juristes, els industrials, el procés contra els

... / ...

fugir i refugiar-se a Amèrica del Sud; per aquest motiu se'l considerava desaparegut i se'l va mantenir en la llista d'acusats. Vegeu Antony Beevor, *Berlin. La caïda: 1945*, Barcelona, Crítica, 2002, pp. 408-410; també Joe H. Heydecker, Johannes Leeb, *El proceso de Nuremberg*, p. 106. Curiosament, a Espanya, la confirmació de la mort va arribar molt aviat: «Ayer reanudó sus sesiones el Tribunal de Nuremberg. Se confirma la muerte de Bormann», *ABC*, 3 gener 1946.

61. Richard Overy, *Interrogatorios...*, pp. 489 i ss. La desaparició de Robert Ley va provocar una curiosa reacció en Andrés Revesz, qui, en els seus comentaris sobre Nuremberg feia temps que reivindicava l'aplicació d'una justícia expeditiva, per por que la lentitud del procés provoqués aldarulls massius i una intervenció comunista: «Mire usted: si no pudiese haber condena de muerte sino a partir de trescientos asesinatos, comprendería el empeño de los defensores de los monstruos de demostrar que éstos no han matado sino doscientos noventa y ocho inocentes. Pero puesto que basta un solo asesinato, y como nadie niega la existencia de las cámaras de gas, no veo —y tampoco lo ven otros— la necesidad de perder el tiempo y energía en ventilar los detalles de la vida en los campos de concentración. Que si la Greese llevaba fusta o no. Que si las “selecciones” se hacían de una forma u otra. ¡Qué afán de exasperar a las masas y hacer el juego a los comunistas!» («Se ha suicidado Ley», *Destino*, 3 novembre 1945).

62. La mala salut de Krupp és explicada, amb tota mena de detalls, a Joe J. Heydecker, Johannes Leeb, *El proceso de Nuremberg*, pp. 102-106. Davant la impossibilitat de jutjar-lo, el fiscal francès, Charles Dubost, va proposar de substituir-lo pel seu fill. Evidentment, no es va tenir en compte aquest suggeriment.

responsables d'Auschwitz, etc.), anirien completant, fins un cert punt, la llista de responsables sotmesos a la nova justícia penal internacional.

Hi havia algun dubte, a Barcelona, sobre la llista i la responsabilitat dels acusats? Aparentment, no. Andrés Revesz atacava amb una duresa extraordinària els jerarques nazis i no posava en qüestió –al contrari, mostrava un entusiasme molt proper al del convers de darrera hora– els càrrecs formulats pel tribunal.⁶³ En un dels seus articles-monòlegs mostrava una intransigència insultant:

–Pero, ¿cree usted de verdad que puede haber criminales por el mero hecho de haber desencadenado una guerra?

–Sí, lo creo. Provocar una guerra es criminal, porque implica la muerte y los sufrimientos de muchos millones de personas.

–Sin embargo, en el pasado nunca se ha juzgado a nadie por tal gesto.

–Muy mal hecho. Hubiera sido la salvación de nuestra civilización. No hubiéramos pasado por dos grandes guerras mundiales.

–Pero no es nada fácil determinar quién ha sido el provocador y quién la víctima.

–En general es difícil, en efecto, pero no en el presente caso. ¿Han cruzado acaso los polacos la frontera alemana en la madrugada del 1º de septiembre de 1939? ¿Han atacado los ingleses la isla de Heligoland? ¿Han incendiado los holandeses la ciudad de Hamburgo? ¿Han invadido los franceses la Renania? ¿Han desembarcado los noruegos en Lubeck y Bremen? ¿Han atacado los

63. Andrés Revesz, «Se ha suicidado Ley», ja citat.

norteamericanos la flota japonesa, pacíficamente alineada? Las responsabilidades están tan claramente establecidas que no puede haber nadie que las niegue, ni siquiera el propio Führer. De modo que por el solo hecho de haber desencadenado la guerra, los dirigentes del Reich merecen ya castigo...⁶⁴

La gent de *Destino* havia optat, obertament però amb algunes reserves, per la doctrina aliada. Finalment, Nuremberg no només era necessari, era inqüestionable –amb matisos, com és perceptible en el cas de Revesz– en els seus fonaments jurídics i la seva intenció política: «El juicio, por su envergadura y por lo insólito de sus términos, no tiene precedentes. Pero era evidente la necesidad de extirpar en el futuro toda presunción de impunidad para los que, como los dirigentes nacional socialistas, hicieron de la política exterior un instrumento de la política interior, y sobre la suerte de millares de humanos el juego impreciso e intuitivo de su impulso imperialista. Algunos, dotados de una ingenuidad sorprendente, creían que la reconstrucción de Europa que los vencedores emprenderían se limitaría al juego económico, al del abastecimiento y nutrición de los pueblos. No hay reconstrucción posible si ésta no empieza por

64. Andrés Revesz, «Se ha suicidado Ley», ja citat. Unes setmanes més tard de l'aparició d'aquest article, l'*ABC* presentava un argumentari gairebé idèntic: «...Nadie dirá que los polacos penetraron en la Prusia Oriental, ni que los ingleses se apoderaron de Heligoland, ni que los noruegos intentaron hacerse dueños de Hamburgo...» («La acusación pide pena de muerte para todos los reos de Nuremburgo», 21 novembre 1945).

los cimientos, por la reconstrucción de los principios. El sincero latido de las urnas, conciliador y apaciguador en Dinamarca, Francia, Hungría y Austria, y la juricidad –que algunos reputarán latosa y boba, pero que no es nada de eso– del proceso de Nuremberg, son en el fondo una sola y misma cosa, resultantes de un solo y grave fenómeno: el pasmo y el dolor ante una catástrofe que no podrá volver a ser desatada». ⁶⁵

Qui eren aquests «algunos» que es miraven amb desconfiança i prevenció Nuremberg? Potser la gent de *Destino* feia referència al seu gran competidor, en el camp del modelatge de l'opinió dels lectors barcelonins, *La Vanguardia Española*. Certament, el diari del comte de Godó es mirava amb un cert escepticisme tot el muntatge judicial de Nuremberg. Al diari li semblava que el procés responia a la vella tradició del preu que havien de pagar els vençuts – tradició que, a la Barcelona franquista, no era mal vista– per «las preocupaciones y daños surgidos en el vencedor por causa de la guerra». ⁶⁶ No hem de perdre de vista la matisació: els danys –i «las preocupaciones», magnífic eufemisme– no van ser causats pels vençuts, sinó que van «sorgir» «a causa de la guerra». Les cauteles lingüístiques eren extraordinàries. En segon lloc, jutjar Keitel o Von

65. J. de B., «Europa se recupera», *Destino*, núm. 437, 1 desembre 1945.

66. «Nota del día. El proceso contra los criminales de guerra», ja citat.

Papen –eren els dos noms que citaven– era absurd, ja que ambdòs havien «tratado de servir a su país dentro de sus especialidades respectivas y sin moverse de su esfera de acción profesional militar o diplomática». D'aquí al raonament següent –jurídicament acceptable, com havien assenyalat molts especialistes, i ho farien en el futur–, la no possibilitat de jutjar fets polítics i, sobretot, aplicant-hi el principi de retroactivitat, hi havia una passa molt petita: «...los Gobiernos extranjeros, los representantes diplomáticos de los mismos en Berlín, los congresistas de diversas nacionalidades o los concursantes deportivos allí acudidos en distintas ocasiones, podrían también, en buena lógica, ser acusados de haber consentido el estado de cosas existente en Alemania y de haber tratado al Régimen y al pueblo alemanes, antes de 1939, como entidades perfectamente tratables, sin perjuicio de campos de concentración, remilitarización, ruptura unilateral de las cláusulas del Tratado de Versalles y otros textos internacionales...». A l'analista de *La Vanguardia Española* li havia agafat un atac de purisme jurídic. Era perfectament conscient que, més enllà de les crítiques raonades al procés i les seves bases teòriques, difícilment Espanya podia ser un altaveu equànim d'assumptes tan delicats com els que es posarien sobre la taula del Tribunal Militar Internacional.

A *Destino* clamaven per una mena de justícia

expeditiva contra el nazisme, com si Revezs i companyia haguessin estat uns antifeixistes de primera hora. A *La Vanguardia Española*, la consigna era la prudència i una opinió equilibrada entre la consideració de «judici excessiu» i l'esperança d'«ejemplaridad», sempre des de la imparcialitat i la sentència justa. On sí estaven d'acord els analistes de les dues publicacions –i el poder-ho constatar generava una satisfacció visible– era en l'efecte que podia tenir la presentació de proves i testimonis de la *col·laboració* entre l'Alemanya nazi i la Unió Soviètica.⁶⁷ Amb veritable delit, Santiago Nadal es rabejava en el que qualificava la «bomba atòmica» de l'inici del procés: la constatació de la íntima col·laboració entre els dos països anava més enllà del que ja se sabia –la petjada del pacte de no agressió d'agost de 1939 era inesborrable–; era «realmente sorprendente»:

...O sea que los dos colosos que se disponían a entregollarse se armaron mutuamente, el uno al otro, cuanto pudieron... para disimular sus intenciones lo más duraderamente posible. Era la suya una asociación tan inmoral como llena de desconfianza.

Pero lo bueno del caso es que los documentos referentes a este asunto hayan sido leídos en el proceso de Nuremberg. ¡Habría que ver la cara que pondrían los jueces y fiscales rusos al oír su lectura! Parece que el

67. Santiago Nadal, «Bombas atómicas de diversa índole», *Destino*, núm. 437, 1 desembre 1945. «Dos sensacionales pruebas documentales», *La Vanguardia Española*, 24 novembre 1945.

abogado de Ribbentrop ha pedido que Molotof sea citado por el Tribunal para declarar como testigo. Es natural. También Stalin debería comparecer por lo menos en la barra de los testigos.⁶⁸

A la gent de *La Vanguardia Española* (potser el mateix Santiago Nadal, col·laborador habitual del diari?) no se li havien escapat les revelacions documentals. Aquest sí que era un territori de trobada amb el grup de *Destino* i la resta d'analistes i publicacions de la Barcelona franquista. Per al diari, «según uno de los documentos presentados, desde 1938 Hitler había analizado las posibles alianzas que se ofrecían a su pueblo y decidido que la URSS era la más conveniente y que la base del acuerdo –eterna base de los acuerdos ruso-germanos hasta 1939– era el descuartizamiento de Polonia. “Después de la muerte de Stalin, que está gravemente enfermo, nosotros atacaremos a Rusia”, decía, sin embargo. ¡Había que ver la cara que pondrían los fiscales y jueces soviéticos del Tribunal de Nuremberg ante la lectura de estos documentos acreditativos de tan evidente colaboracionismo!».⁶⁹ La trampa era tan evident, que gairebé es podia considerar ingènua. Ara: als soviètics se'ls podia acusar de moltes coses, però no eren precisament ingenus. Sabien, des que van començar les converses i discussions entre els aliats sobre el processaments

68. Santiago Nadal, «Bombas atómicas de diversa índole», ja citat.

69. «Dos sensacionales pruebas documentales», ja citat.

dels dirigents nazis després de la guerra, que les relacions germanosoviètiques serien un tema molt delicat: «Aunque los expertos jurídicos soviéticos habían dado al equipo estadounidense las bases teóricas de los “crímenes contra la paz”, el fiscal Nikitchenko no quería que se penalizaran las guerras de agresión en general por si los acusados alemanes, para poner en un aprieto a la acusación, recordaban la ocupación soviética de Polonia oriental y la “guerra de invierno” fino-soviética. Moscú estaba tan preocupado por evitar aquellas revelaciones que envió a Nuremberg un equipo de seguridad a las órdenes del coronel Lijachev para impedir que durante el proceso salieran a relucir detalles sombríos de la historia soviética. Todas las referencias a la agresión alemana contra Polonia incluidas en el borrador del discurso inaugural de la acusación soviética fueron eliminadas por las autoridades moscovitas para impedir que se formularan preguntas conflictivas durante el juicio». ⁷⁰

70. Richard Overy, *Interrogatorios...*, p. 74. Joe J. Heydecker, Johannes Leeb, *El proceso de Nuremberg*, p. 238, ho expliquen de forma més gràfica: «Al estudiar las causas que provocaron la guerra, el proceso de Nuremberg penetró en una serie de problemas que ocultaban una serie de sorpresas para todos los participantes. Incluso los jueces de las cuatro potencias vencedoras miraban con evidente disgusto todo lo que iba a ser revelado. Los jueces soviéticos Iola T. Nikitschenko y el teniente coronel Aleksandr F. Volchkov, presentaban como siempre unos rostros inescrutables. Pero los representantes del ministerio público ruso, en primer lugar, el fiscal general teniente general Roman A. Rudenko, se disponía a luchar contra el frente de los defensores alemanes. Querían evitar a toda costa que fueran sacados a relucir ciertos hechos que colocarían a alemanes y rusos en el mismo
... / ...

Era evident que els soviètics actuaven amb mala fe i amb una clara predisposició a manipular proves i fets, com la responsabilitat de la matança de Katyn. La resta d'aliats ho sabia i ho acceptava perquè formava part de l'acord de mínims per a jutjar els criminals de guerra nazis. També els nordamericans i els britànics havien marcat els seus propis límits; per exemple, en la qüestió, també delicada, dels bombardeigs de poblacions civils on, suposadament, s'amagaven objectius militars. Tots aquests aspectes formaven part d'un compromís previ, que viciava la puresa jurídica del Tribunal de Nuremberg.⁷¹ Els aliats no s'amagaven d'aquests defectes d'origen, i eren conegudes les discussions prèvies entre juristes, polítics, etc. Però, per altra

... / ...

nivel». A partir d'aquí, ofereixen notícies sobre les topades entre els soviètics i els alemanys al voltant d'aquestes qüestions que, políticament, eren força delicades: el pacte de no agressió i l'annex secret (pp. 244 i ss.), la matança del bosc de Katyn (pp. 384 i ss.), etc.

71. Amb la seva duresa habitual, Luis Jiménez de Asúa no es mossegava la llengua: «Reiterativas acusaciones de fiscales yanquis, ingleses, rusos y franceses, descubren hechos... que todo el mundo sabe: que los alemanes preparaban la guerra desde 1935, que los nazis invadieron a Austria y Checoslovaquia, etc. Para escuchar todo esto se invierten días y más días. Esos actos son de esencia política. Todo país imperialista, como Gran Bretaña, los ha realizado en el curso de su historia y Maquiavelo fue invocado, ha largo años, para justificar acciones políticas de conquista. Mezclar esos alegatos con los que constituyen auténticos crímenes que con cualquier ley pudieron y debieron ser enjuiciados, ha sido dar armas a los acusados de ayer y falsos mártires a la patria alemana, para el futuro» (*Tratado de Derecho penal*, tom II, p. 1.244-1.245). I tancava la seva crítica amb les paraules següents: «Hasta el final ha sido este juicio modelo de lo que debe evitarse: torpe acusación de acento político, publicidad de la ejecución de la pena capital, que todo país civilizado manda aplicar sin ostentaciones, y redoblada caja de resonancia para los acusados incluso en el último y solemne instante de la muerte» (p. 1.246).

banda, no eren *La Vanguardia Española* o *Destino* les plataformes més indicades per a organitzar una campanya en favor d'una justícia no contaminada per actituds polítiques, no interferida pel poder polític, i no sotmesa a un poder despòtic i dictatorial que, casualment a Espanya, devia molt als responsables nazis asseguts al banc dels acusats de Nuremberg.⁷²

72. De tota manera, l'argument era massa bo per a deixar-lo de banda d'un dia per l'altre. *La Vanguardia Española* encara insistiria sobre la qüestió, sobretot després de comunicar-se la suspensió de les sessions del tribunal: «Ayer no celebró sesión el Tribunal que en Nuremberg está encargado del juicio de los llamados "grandes criminales de guerra". Quizá un ingenuo, después de la sesión del viernes, creería que se trata de esperar la llegada de unos nuevos testigos citados en vista de los documentos aquel día aportados. Creería quizá este hipotético ingenuo que se esperaba la llegada, en vista de urgente citación, de los José Djajachvili y M. Vyacheslaf, o, dicho de otro modo, Stalin, presidente del Consejo de Comisarios del Pueblo de la URSS, y Molotof, comisario del Pueblo de Asuntos Exteriores, respectivamente. En efecto, los documentos presentados por el fiscal en el juicio de Nuremberg acentúan de tal manera no ya el hecho de todos conocido de la colaboración estrecha entre el Tercer Reich y la Unión soviética a partir de agosto de 1939, sino el funcionamiento perfecto de dicha colaboración hasta el mismo momento del comienzo de las hostilidades» («Unos testigos que no acudirán», 25 novembre 1945).

4. «LAS ENSEÑANZAS APROVECHABLES» DE NUREMBERG; UNA INTERPRETACIÓ DELS ANALISTES BARCELONINS

«La vieja ley de la venganza, en una palabra, que en el transcurso de los siglos había sido dirimida en buena parte de las prácticas de la política y de la guerra. Podrá no haber sido ésta la intención de los organizadores del Tribunal –por lo menos de no todos ellos–, pero esto es lo que viene a parecer o resultar», escribía amb certa amargor Santiago Nadal.⁷³ I no només era la vella llei dels vencedors, un argument que es repetiria en el altres mitjans amb tanta o més contundència;⁷⁴ també calia afegir-hi el contingut polític –no penal– de les acusacions de crims contra la humanitat, o la qüestió de la retroactivitat de les lleis. És interessant veure com, en una dictadura que havia fet de l'aplicació retroactiva de les lleis un instrument de repressió de primera categoria; que havia aplicat al

73. Santiago Nadal, «Nuremberg, el proceso del siglo», *Destino*, núm. 483, 19 octubre 1946.

74. «Nota del día. "¡Ay de los vencidos!"», *La Vanguardia Española*, 1 octubre 1946: «...los que han dictado sentencia son juez y parte a la vez, o sea, que son los mismos vencedores. Este defecto de origen, por lo demás, atribuye a todo lo hecho en Nuremberg un carácter de retroceso enorme, en el fondo, pese a todas las aparentes innovaciones externas de que se reviste. En definitiva, el hecho de que el vencedor juzgue y condene al vencido, que la civilización había eliminado, es todavía más viejo que la frase más de dos veces milenaria que lo definió para siempre. Nos referimos a la del bárbaro Breno al arrojar su espada en la balanza y exclamar: "Vae victis! ¡Ay de los vencidos!"».

peu de la lletra la doctrina que els vencedors jutgen i castiguen els vençuts, un dels seus analistes conservadors més distingits –a banda d’altres comentaristes i mitjans– mostrava, públicament, l’angúnia que li feia alguna d’aquestes pràctiques a Nuremberg: «Sólo existe una verdadera garantía contra la arbitrariedad y la prepotencia cuando tratan de vestirse el manto de la Justicia: el principio de la irretroactividad de las leyes penales –y aun de las civiles–, verdadero paso de gigante de la civilización. La ausencia de este principio en Nuremberg me parece infinitamente más peligrosa que la posibilidad de que con su aplicación hubieran escapado a la muerte algunos de los ahora condenados. No violar este principio a la faz del mundo era más importante, incluso, que la posible injusticia de que escapara con vida alguno que tal vez mereciera la muerte...».⁷⁵ Aquestes eren algunes de les moltes conclusions que es derivaven, a Barcelona, del tancament del procés. Durant gairebé un any, els analistes habituals de *Destino* –també en altres mitjans, però no amb tanta freqüència– havien seguit amb força atenció el lent desenvolupament del «procés del segle», amb les seves declaracions escandaloses, els seus defectes procedimentals, els seus personatges i les seves complexitats.

75. Santiago Nadal, «Nuremberg, el proceso del siglo», ja citat.

Dins del món de *Destino* –convertida ja aleshores en la publicació de referència per a les classes benestants barcelonines, franquistes, afranquistes i, fins i tot, algunes antifranquistes–, el procés de Nuremberg, en aquell lent desenvolupament i fins la seva resolució final, va ser analitzat des d'una òptica estrictament oportunista. Nuremberg, com abans i simultàniament els processos de depuració a França o Itàlia, va ser la gran ocasió per adaptar-se a una nova realitat sense haver de canviar de paradigmes o criteris fundacionals. L'anàlisi de Nuremberg –i d'altres episodis de la immediata postguerra mundial– va funcionar sobre diverses columnes: prescindir de la realitat franquista i situar-se en un nivell ambigu, indefinit; acceptar, sense cap mena de pudor, que els nazis eren uns criminals, abans i durant la guerra; atrinxerar-se en la teologia moral catòlica per condemnar abans, durant i després de Nuremberg als acusats i el règim que representaven; utilitzar la por a la Unió Soviètica com a argument unificador de tendències molt diverses i, sobretot, com a raonament per a fer-se perdonar possibles pecats, en la hipòtesi que algú fes retret als analistes franquistes de la seva hipocresia. Caigut el nazisme i els seus projectes, calia reconduir les posicions i redefinir línies interpretatives. Com que les sensibilitats franquistes eren diverses, els arguments –molts d'ells coincidents i complementaris– també reflectien aquesta diversitat: podien anar des de la denúncia

de la presència soviètica en el Tribunal Internacional (moralment inadmissible, evidentment), a raonaments basats en un garantisme jurídic dogmàtic i demagògic, passant per la condemna que, des del catolicisme, es feia d'un règim neopagà i la seva obra. Ara bé, totes aquestes consideracions no convertien la gent de *Destino*, i d'altres mitjans barcelonins, en uns aliadòfils convençuts, uns entusiastes patidaris del triple eix Washington-Londres-París (Moscou quedava exclòs, per raons òbvies). Simplement, Nuremberg era una mostra més de la força del pragmatisme i de la intel·ligent adaptació d'un grup políticocultural molt influent a les noves realitats del món.

Un dels representants més característics d'aquesta adaptació –possiblement, un dels més notables– va ser Andrés Revesz, que va passar de personalitzar la línia més obertament germanòfila i antidemocràtica del setmanari, a mantenir-se en l'antidemocràcia però, en un equilibri no exempt de contradiccions, exhibint un antinazisme poc creïble. En un cop de timó notable, aquell 1946 els jerarques nazis van passar a ser uns criminals, responsables d'un règim polític criminal, que havien actuat com a delinqüents:⁷⁶

76. Andrés Revesz, «Generosidad equivocada», *Destino*, núm. 448, 16 febrer 1946.

—¿Qué hubiera hecho usted, si fuese organizador del proceso?

—Ya le digo que hubiera separado el lado político del problema de las acciones que condenan el Derecho internacional y el Código penal. Yo hubiera dicho más o menos: «Ustedes formaron un partido, con una doctrina absurda que aquí no se discute. Llegaron al poder mediante la violencia, pero allá el pueblo alemán para castigarles. Prepararon la agresión contra el mundo entero, pero la derrota infligida a su país ya es un castigo. Han precipitado al abismo al pueblo alemán; si quiere pedirles responsabilidades, podrá hacerlo. Nosotros aquí únicamente nos ocupamos de sus acciones criminales, como los robos cometidos en los países invadidos, el fusilamiento de prisioneros de guerra, los horrores de los campos de concentración, etc. [...] Lo que nos interesa a nosotros, por lo que les pedimos cuentas, son las explicaciones, las brutalidades, las violaciones de las reglas más elementales del derecho de gentes...».

De fet, Revesz tocava un punt sensible del procés, un dels més dèbils de l'entramat jurídic que l'havia fet possible i que, anys més tard, i a pesar de les posicions polítiques, ideològiques i analítiques completament divergents, el faria coincidir amb el jurista Jiménez de Asúa: la gran equivocació aliada havia estat embolcallar un judici per crims de guerra o de Dret comú en un procés polític al Tercer Reich.⁷⁷

77. Luis Jiménez de Asúa, *Tratado de Derecho penal*, tom II, pp. 1.240 i ss. Per exemple, en fer referència a l'ocupació de Txecoslovàquia, el jurista espanyol era contundent: «Lo que reviste caracteres que lindarian con el cinismo, si no estuviera vinculado al ingénito candor yanqui, es que se impute a los alemanes, y sólo a ellos, "la ejecución del plan de invasión de Checoslovaquia: abril de 1938 a marzo de 1939". ¿Es que los norteamericanos ignoran que, como consecuencia del pacto de Munich, el señor Newton, Ministro de la Gran Bretaña, y el señor De la Croix, ... / ...

Exactament el mateix argument, plantejat d'una altra manera, que faria servir Augusto Assía en diverses ocasions: «Otro error es el de la latitud de las acusaciones. En vez de acusarlos de los crímenes concretos que cada uno de ellos haya podido cometer, como, por ejemplo, en el caso de Goering, el robo de los cuadros franceses, después que uno de los propietarios había sido fusilado como rehén, y las "extracciones" contra los judíos, cargos más que suficientes para colgar a cualquier ciudadano corriente y moliente, el pliego de acusaciones piérdese en abstracciones como las de "delitos contra la humanidad", "crímenes de guerra", etc.».⁷⁸

Evidentment, les coincidències quedaven limitades als arguments i no anaven més enllà. Les crítiques de Jiménez de Asúa naixien d'un posicionament basat en el rigorisme i el garantisme jurídics més purs. Aquí no hi havia cap element pragmàtic o oportunista. Jiménez de Asúa criticava un procediment defectuós per a evitar la deslegitimació d'un

... / ...

Ministro de Francia, coaccionaron a Beneš en el propio Palacio presidencial de Praga, en la noche del 2 de septiembre de 1938, para que aceptase el plan impuesto por Hitler y acordado por Chamberlain y Daladier?...».

78. Augusto Assía, «Goering, ante sus jueces», *Destino*, núm. 457, 20 abril 1946. I, en un altre lloc, tornava a fer servir arguments similars i coincidents amb Revesz: «Sin duda, el haber dejado que en el juicio oral se ventilasen cuestiones ideológicas, ha constituido un gran error, porque ha llevado la convicción, a muchas gentes, de que al menos algunos de los acusados puedan ser condenados por sus creencias políticas o simplemente porque perdieron la guerra» («Las sentencias de Nuremberg», *La Vanguardia Española*, 1 octubre 1946).

procés d'abast històric. Per a Revesz, la lectura de Nuremberg era diferent: els seus defectes li servien, en termes personals, per a mostrar-se com un analista independent i equànim. Quan Jiménez de Asúa plantejava l'error de la retroactivitat de les lleis, molt probablement pensava en el que havia succeït a l'Espanya franquista amb, per exemple, la Llei de Responsabilitats Polítiques de 1939. Andrés Revesz, Santiago Nadal o Augusto Assía no haurien acceptat mai aquesta part de l'anàlisi.

Més enllà d'aquestes coincidències, Nuremberg podia servir de lliçó per a unes societats en crisi, en un món col·lapsat. Evidentment, la primera lliçó era per als mateixos alemanys; s'havia escrit abans, des que Alemanya havia perdut definitivament la guerra, i es continuaria escrivint sobre aquesta qüestió durant l'any 1946. En el terreny d'assenyalar el càstig col·lectiu, la maledicció del derrotat, Revesz era un mestre: «...Italia, por ejemplo, privada de la ayuda alemana, no significa ningún peligro. Puede ser perdonada y reincorporada a la sociedad de las naciones occidentales. Pero Alemania es demasiado poderosa y temible. Donoso Cortés previó, con visión profética, los peligros mortales del prusianismo. No se trata de espíritu de venganza, sino de autodefensa por parte de las naciones vencedoras. El vencido seguirá viviendo, aunque desprovisto de los medios que aseguraban su fuerza y su casi-victoria. La unidad política, el arsenal del

Rhur, las minas de Silesia, el granero de Posnania, ya no formaran parte del concepto "Alemania". Los estadistas no deben pensar en venganza, en simpatías ni antipatías, sino sacar de la Historia las enseñanzas aprovechables y actuar en armonía con ellas. Hay que conocer la naturaleza de los alemanes y cortarles a Sansón la melena, sin hacerle más daño». ⁷⁹

Una altra lliçó que es desprenia de Nuremberg, i era insistentment remarcada per Revesz, era la lentitud del procés. Per a aquest analista, l'allargament del judici portaria «el cansancio» i el perill «que se olviden de las nuevas décimas partes de los verdaderos criminales». ⁸⁰ El seu director a *Destino*, Ignacio Agustí, s'ho mirava amb uns altres ulls: «...al recordar ahora simultáneamente la fugacidad de los temas políticos en litigio, su sucesión y sorprendente encadenamiento, y la insoportable lentitud del interminable proceso, no podemos menos que llegar a la conclusión de que si el solo nombre de Nuremberg en la actualidad llega a irritarnos es, no porque sea siniestro –que no lo es–, antipático o injusto, sino porque ya no nos apasiona...». ⁸¹ Però Revesz no feia referència a la

79. Andrés Revesz, «Derechos y deberes de los vencedores», *Destino*, núm. 460, 11 maig 1946.

80. Andrés Revesz, «"Tu l'as voulu, Georges Daudin"», *Destino*, núm. 454, 30 març 1946.

81. I.A. [Ignacio Agustí], «Pasar a la historia», *Destino*, núm. 468, 6 juliol 1946.

possibilitat que Nuremberg fos oblidat, sinó al perill que la no aplicació d'un càstig exemplar i, sobretot, ràpid, com havia demanat des d'un bon començament, faria «exasperar a las masas y hacer el juego a los comunistas».⁸² I l'inquietava l'aparent incapacitat dels seus companys per veure el perill darrere el paper vacil·lant de les potències occidentals: «Desgraciadamente, nada contribuye más a la inclinación de las masas hacia los bolcheviques que la lenidad de los anglosajones para los enemigos de ayer».⁸³ Com més s'allargués Nuremberg, més desesperació hi hauria entre les «masas» famolenques i estarien més a prop de descontrolar-se i caure en l'abisme bolxevic.

Altres analistes compartien l'opinió de Revesz sobre el perjudici que representava la lentitud del procés, però no eren tan taxatius a l'hora de ponderar les conseqüències. Per a Ramón Garriga, «el defecto principal consiste en la lentitud extremada, culpa que se carga sobre los norteamericanos, que se han cuidado de la escenografía. En estos últimos diez meses el panorama mundial ha sufrido grandes transformaciones. Tanto en los Estados Unidos como en Inglaterra figuran ya personas con responsabilidad que critican públicamente la política de

82. Andrés Revesz, «Se ha suicidado Ley», ja citat.

83. Andrés Revesz, «Una política equivocada», *Destino*, núm. 459, 4 maig 1946.

Churchill y de Roosevelt...»,⁸⁴ els conflictes interaliats –sobretot amb la Unió Soviètica– s’havien agreujat; escenaris com Itàlia i Grècia mostraven unes complicacions cada vegada més desagradables, i bona part de la plana major del derrotat règim nazi encara era en el món dels vius. Però, pel testimoni que Garriga havia recollit d’un periodista francès, no hi havia perill que la població alemanya es llancés en braços dels bolxevics. Un obrer de Nuremberg havia declarat que el problema del seu país era de futur i no de passat i que era lògic que, havent perdut la guerra, haguessin de pagar, col·lectivament, algun tipus de factura.

Quedava una darrera lliçó, una última «enseñanza»: la sentència. Per a Ignació Agustí, en una valoració sorprenentment positiva, «la sentència liquida uno de los períodos más siniestros de la historia de Europa» i considerava «indudable que lo que parecía difícil crear –un castigo legal, ponderado y ejemplar, a toda agresión– ha sido logrado por los jueces de Nuremberg de una manera que no dejará lugar a dudas en el futuro, que servirá de antecedente precioso en la nueva etapa política que se trata de inaugurar».⁸⁵ Els companys d’Agustí a *La Vanguardia Española* també es miraven la sentència

84. Ramón Garriga, «El Reich hitleriano no fue el único Estado que agredió a otro sin justificación», *La Vanguardia Española*, 2 octubre 1946.

85. I.A. [Ignacio Agustí], «Una sentencia», *Destino*, núm. 481, 5 octubre 1946.

amb bons ulls, però amb matisos (cosa molt pròpia d'aquest diari): «Admitido el principio de que los vencedores puedan juzgar a los vencidos, acto que presenta indudables ribetes de venganza, debe convenirse que la sentencia dictada por el Tribunal aliado de Nuremberg [...] tiene el aspecto de haber sido redactada con espíritu de justicia dentro de su severidad indudable. No se trata de un palo de ciego; el fallo demuestra que la creación del Tribunal aliado no ha sido simplemente una acción destinada a legalizar y formalizar unas ejecuciones que se tenían previamente dispuestas por los vencedores. No se trata de un "Tribunal Popular" gigantesco de los que sólo sirven para legalizar el asesinato. Al contrario, la diversidad de los veredictos individuales, la minuciosidad de la discriminación de responsabilidades, la apreciación de circunstancias atenuantes o eximentes, cuando las había, a juicio de los jueces, son detalles que demuestran en los juzgadores un sentido de justicia muy plausible».⁸⁶ El lector crític –si n'hi havia– tenia dues opcions: considerar que Nuremberg havia estat una jugada dels vencedors, amb tota la ignomínia que això significava; o bé que Nuremberg normalitzava i feia legítim els judicis dels vencedors sobre els vençuts; si es feia extensiu aquest segon argument, es podia dir que l'any 1946 ningú no podia qüestionar

86. «Nota del día. Las sentencias de Nuremberg», *La Vanguardia Española*, 2 octubre 1946.

(Nuremberg era la prova) la legitimitat i justícia dels processos repressius de 1939 a Espanya.

Manuel Brunet va dedicar un llarg article a analitzar la sentència i les seves conseqüències.⁸⁷ Deixant de banda alguns comentaris irònics, que desmereixien del conjunt de l'anàlisi, Brunet feia una valoració moderadament positiva del procés, la sentència i el precedent del Tribunal Internacional. Era una valoració moderada perquè sempre hi hauria elements que jugarien en contra de la idea originària: la presència soviètica entre els jutges;⁸⁸ Nuremberg vist com el tribunal dels vencedors de la guerra; etc. Més enllà d'això, Brunet escrivia:

...Nuremberg es una consecuencia de la guerra total, invención diabólica salida del cerebro nazi. Una guerra total no podía terminar como la rendición de Breda, pintada por Velázquez. Las guerras medievales y barrocas han pasado a la Historia. A la idea de la guerra total respondieron los aliados con esa otra de rendición total, esa «rendición sin condiciones», incubada en la Casa Blanca y nacida en Casablanca, país marroquí. Pero esta idea barbarota de la rendición sin condiciones, con el pecado se trae la penitencia: ahora resulta que ha

87. Romano, «El fallo de Nuremberg», *Destino*, núm. 482, 12 octubre 1946.

88. En aquest punt, la coincidència amb Augusto Assía era completa. Per al corresponsal de *La Vanguardia Española*, «el único reproche que encuentro para el procedimiento seguido es la presencia de los rusos entre los jueces. Como el deán Inge, yo creo que a la luz de lo que están haciendo en Europa, el puesto de los rusos estaba antes en el banquillo de los acusados que en el estrado de los jueces» («Las sentencias de Nuremberg», *La Vanguardia Española*, 1 octubre 1946).

desaparecido el enemigo alemán, que la reestructuración de Germania es un problema superior a la capacidad intelectual de los vencedores. Y lo peor es que, por culpa de esta idea, el responsable de la guerra es, en el orden práctico, el mismísimo pueblo alemán.

El fallo de Nuremberg tendrá repercusiones inmediatas y remotas de todas clases. Constituye este fallo una pauta para los tribunales menores encargados de juzgar a los personajes de segundo orden. Entre los cuales se hallan legiones de grandes criminales. Gracias a Nuremberg, se podrá ser más justo y salvar al mayor número de acusados.

Si el mundo ha de recaer en esa desgracia de la guerra total, Nuremberg representa un aviso solemne que paralizará las manos de numerosos criminales. Nuremberg es un ¡alto! dirigido a las innumerables legiones de criminales que operan en Rusia y en los países esclavizados por los soviets. La liquidación de una guerra contra Rusia traería un Nuremberg gigantesco, en el que se hablaría de los campos de concentración rusos y de esas deportaciones en masa que, según cálculos, mantienen en situación de esclavos, en las estepas rusas y siberianas, a unos dieciocho millones de europeos.

En el fons, almenys a la Barcelona franquista i conservadora, Nuremberg era acceptable perquè, a banda d'altres motius, obria una esperança que anava una mica més enllà de la sentència als caps civils i militars nazis; era una porta oberta a què, en un futur hipotètic, es pogués jutjar i castigar els soviètics, incomprensibles vencedors d'una guerra en la que, en termes de moral catòlica i ideologia conservadora, no s'havien mostrat millors que els nazis en les pràctiques criminals dels genocidis,

persecucions, assassinats en massa, etc. Només en aquest aspecte, Nuremberg tenia un sentit positiu, més enllà de ser necessari per a condemnar uns jerarques que el mateix Píus XII –havia explicat Manuel Brunet– havia acusat, «añadiendo que era necesario proceder al castigo de los responsables, a fin de que esos métodos de guerra y de proselitismo no prosperaran».⁸⁹

Lentament s'anava tancant el cercle interpretatiu. Brunet havia plantejat una gran quantitat d'elements d'anàlisi, alguns favorables a Nuremberg, altres en contra. Revesz, que s'havia convertit en el gran portaveu de la línia més dura contra els acusats (potser només un germanòfil radical i sincer com ell, frustrat pels errors nazis que els havien costat la guerra, podia mostrar-se l'any 1946 tan dur), recollia una part dels arguments del seu company de redacció i els acabava d'adaptar al seu punt de vista particular:⁹⁰ «El hombre es malo por naturaleza. Sin embargo, existen diferencias raciales, y la maldad innata puede mitigarse por la religión y la educación. Los alemanes no eran siempre los mismos que más tarde, bajo la influencia prusiana e hitlerista. Hay que devolver a los germanos su admirable cultura renana y católica. [...] Han sido

89. Romano, «El fallo de Nuremberg», ja citat.

90. Andrés Revesz, «Después de Nuremberg», *Destino*, núm. 483, 19 octubre 1946.

cometidos crímenes por secuaces de la Alemania hitlerista, y también en otros países, bajo la influencia de otra doctrina totalitaria. El totalitarismo es intransigente, no quiere entender razones, pone su orgullo en una hombría salvaje, sin comprensión ni indulgencia. Hay que exterminar al adversario político sin miramientos, prescindiendo de la moral cristiana, o simplemente humana [...]. No es nada extraño que el totalitarismo soviético cometa crímenes parecidos al totalitarismo nazi...». Per altra banda, ningú no s'havia d'enganyar: si els nazis haguessin guanyat la guerra, «habrían cometido exactamente los mismos crímenes, aunque sin castigo». I la conclusió final era extraordinària, venint d'Andrés Revesz: la sentència de Nuremberg era justa, equànim i meticulosa: «Es imposible pedir mayor seriedad, mayor objetividad a un Tribunal interaliado. [...] Lo único que se puede objetar contra la condena es que no tiene precedentes en la Historia. Es una lástima que no lo tenga, pues si el procedimiento hubiese sido adoptado hace un par de siglos, varios conflictos armados hubieran podido ser evitados. Algún día se debe empezar, pues no hay razón para que un mal se prolongue hasta el final de los siglos. [...] ¿Por qué no pueden inaugurar un nuevo capítulo en el Derecho internacional los agredidos que, por la gracia de Dios, se han transformado en vencedores? Ninguno de los condenados puede ser considerado como inocente. Se necesita un apasionamiento digno de

mejor causa para sostener que el fallo y su ejecución no armonicen con la Justicia más estricta». ⁹¹

Santiago Nadal, a banda de les reticències prèvies sobre qüestions discutides mil vegades, també valorava positivament la sentència de Nuremberg, considerant-la «equitativa –en líneas generales–; y, sobre todo, en ella los jueces han demostrado que pesaron, midieron y discriminaron cuidadosamente las responsabilidades». ⁹² I continuava: «Con cuidadosa escrupulosidad, a lo largo de varios meses los jueces han ido aquilatando las responsabilidades hasta llegar a un fallo matizado y, en general, equitativo. Otra cosa hubieran hecho, y hacen, los rusos por sí solos, como lo prueba la protesta de sus representantes en el Tribunal por la “lenidad” de la sentencia; y otra cosa hubieran hecho seguramente, e hicieron, muchos de los del banquillo en caso de haber resultado vencedores en la guerra». En definitiva, assenyalava Nadal, tan important com la sentència era la possibilitat de tancar un període excepcional i tornar a una justícia normalitzada. Pensant en el seu article més sonat dels darrers temps, «Verona y Argel» –el qual no citava, però s’entenia que invocava discretament–, Nadal esperava que, després de Nuremberg, ja ningú no pogués «ser castigado, si no es por leyes

91. Andrés Revesz, «Después de Nuremberg», ja citat.

92. Santiago Nadal, «Nuremberg, el proceso del siglo», ja citat.

anteriores al supuesto delito, de que no haya más Tribunales que los ordinarios en sus respectivas jurisdicciones y demás principios que daban al hombre el mínimo de garantías indispensable para gozar siquiera de una cierta tranquilidad en este bajo mundo». Era possible que Santiago Nadal pensés en el cas de les lleis espanyoles vigents aleshores i les assimilés a la jurisprudència que havia permès el procés de Nuremberg; era possible que intentés repetir una mena de denúncia encoberta, com la de l'any 1944. Però tot plegat, amb censura o sense, era massa poc per considerar Nadal i els seus companys uns aliadòfils sincers.

FUNDACIÓ CARLES PI i SUNYER
D'ESTUDIS AUTONÒMICS i LOCALS

La Fundació Carles Pi i Sunyer d'Estudis Autònomic i Locals és una entitat nascuda de l'impuls d'un conjunt d'autoritats locals de Catalunya. Té una vocació oberta i plural, i integra en el seu patronat persones procedents d'àmbits i institucions diverses.

La Fundació opera com un espai de discussió, elaboració i difusió d'idees en els àmbits del govern i la gestió dels municipis i les comunitats autònomes.

Els treballs i activitats de la Fundació integren perspectives diverses, des del dret, la ciència política, la gestió pública i l'economia pública, i recullen aportacions del món acadèmic català, espanyol i internacional, així com de càrrecs polítics i de professionals de l'administració pública.

La Fundació ha establert convenis i acords amb diferents institucions, universitats i centres d'investigació, amb els quals desenvolupa projectes en comú.

PATRONAT

Ajuntament de Barcelona
Ajuntament de Girona
Ajuntament de Lleida
Ajuntament de Tarragona
Diputació de Barcelona
Mancomunitat de Municipis de l'Àrea Metropolitana
de Barcelona
Ministerio de Administraciones Públicas

Josep M. Ainaud de Lasarte

Enric Argullol Murgadas

Josep M. Bricall Masip

Francesc Caminal i Badia

Jaume Galofré i Crespi

Pere Grases González

Joan B. Isart i López

Ernest Maragall i Mira

Pasqual Maragall i Mira

Manuel Mas i Estela

José Mª Mena Álvarez

Josep Montilla Aguilera

Ramon Mullerat i Balmaña

Joaquim Nadal i Farreras

David Pérez Maynar

Carles Pi-Sunyer i Arguimbau

Carolina Pi-Sunyer i Cuberta

Núria Pi-Sunyer i Cuberta

Oriol Pi-Sunyer i Cuberta

Antoni Serra i Ramoneda

Jordi Solé Tura

Guillem Vidal i Andreu

Eulàlia Vintró i Castells

President: *Àngel Garcia i Fontanet*

Vicepresident: *Antoni Castells i Oliveres*

Secretari: *Josep M. Socías i Humbert*

Directora: *Meritxell Batet i Lamaña*

ACTIVITATS

Seminaris de treball

Reunions intensives de discussió i intercanvi entre experts.

Presentacions tècniques

D'experiències de gestió i d'investigacions acadèmiques.

Jornades, Conferències i Taules Rodones

Sessions obertes de divulgació i debat.

Premi Carles Pi i Sunyer

Anualment es convocarà sobre temes que es considerin d'actualitat dins del marc dels estudis autonòmics i locals.

SERVEIS

Banc de Bones Pràctiques

Identifica, sistematitza i difon experiències innovadores de govern i gestió als municipis i les comunitats autònomes.

Observatori del Govern Local

Elaboració d'una Enquesta als Municipis de Catalunya per tal de cobrir el dèficit d'informació existent sobre la realitat municipal.

Fons documental

La Fundació recull documentació sobre govern local, autonomies i federalisme. Aquest fons documental és consultable també a través de la nostra pàgina web.

loc@l

Llista de correu electrònic sobre govern local, federalisme i autonomies. Per subscriure's i difondre missatges a la llista cal enviar un correu electrònic a local@pisunyer.org

Arxiu Carles Pi i Sunyer

Arxiu particular de Carles Pi i Sunyer sobre la Guerra Civil i l'exili: correspondència i documents de l'època.

PUBLICACIONS

Informes Pi i Sunyer

Estudis en profunditat que analitzen l'estat de la qüestió en matèries com el govern local, comunitats autònomes o justícia, i realitzen propostes en funció d'aquestes anàlisis.

Estudis

Treballs de recerca de caràcter monogràfic impulsats per la Fundació.

Documents Pi i Sunyer

Compilacions de textos, ponències i articles d'interès per a governs locals i autonòmics. Es posaran també a l'abast tesis, tesines i treballs d'investigació acadèmica sobre la matèria.

Punts de Vista

Textos breus que presenten visions crítiques i propostes substantives adreçades a renovar la política i la gestió en els governs territorials.

Notes de Treball

Documents de síntesi dels Seminaris de Treball realitzats a la Fundació.

Quaderns de l'Arxiu Pi i Sunyer

Recull originals de l'Arxiu Pi i Sunyer en edicions crítiques, així com investigacions sobre la Guerra Civil, l'exili i el primer franquisme a Catalunya.

Documents d'Història

Sèrie Segona República

Sèrie Exili

Sèrie Franquisme

Informes Pi i Sunyer

Informe Pi i Sunyer sobre Gobierno Local en España. *Francisco Longo* (dir.)

Informe Pi i Sunyer sobre Gobierno Local en las democracias avanzadas. *Francisco Longo* (dir.) (*EXHAURIT*)

Informe Pi i Sunyer sobre Comunidades Autónomas 1995-1996. *Manuel Ballbé, Joaquim Ferret* (dirs.)

Informe Pi i Sunyer sobre la Justicia a Catalunya (versió en català i castellà). *Jaume Galofré* (dir.)

Informe Pi i Sunyer sobre l'Administració de la Generalitat de Catalunya

Informe Pi i Sunyer sobre l'ampliació de competències municipals

Informe Pi i Sunyer sobre el desarrollo autonómico y la incorporación de los principios de la Unión Europea. *Jaume Galofré* (coord.)

Documents

1. Regiones y ciudades ante la Unión Europea
2. La Llei Municipal de Catalunya de 1934
3. El acceso de los Entes Locales al Tribunal Constitucional y la protección de la Autonomía Local
4. Nuevas orientaciones en Política y Gestión Urbana
5. Federalismo y subsidiariedad en Italia (*EXHAURIT*)
6. Estratègies per al desenvolupament econòmic i social en l'àmbit local
7. Optimizar la organización municipal
8. Mediació i resolució alternativa de conflictes als municipis (*EXHAURIT*)
9. El nuevo ordenamiento de las autonomías locales en Italia: entre continuidad y reforma
10. Informe mundial y Declaración de Berlín sobre el futuro urbano. Urban 21 (*EXHAURIT*)
11. Técnicas de gestión de calidad en la Administración Pública: CAF. El Marco Común de Evaluación
12. La Gestión Pública Intergubernamental en la Unión Europea

13. Conferencia de Riga sobre la democracia local en los albores del siglo XXI
14. Los altos cargos: entre la política y la administración
15. Evaluación sobre la corrupción en España
16. Las actuaciones municipales en Cataluña en el ámbito de la inmigración
17. La política báltica de la Unión Europea. El caso de Kaliningrado
18. La Reforma de la Organización Territorial de la Administración del Estado Portugués
19. La participación de los ciudadanos en la vida pública local
20. La reforma constitucional del sistema regional italià
21. Jornada sobre la corrupción en España, hoy. Situación y expectativas
22. Ética pública en el nivel local. Paquete de iniciativas modelo
23. Propuesta de indicadores básicos de gestión de servicios públicos locales
24. La mediació comunitària: municipi, comunitat i conflicte
25. Criterios para detectar buenas prácticas locales

Punts de Vista

1. Fortalecer la conciencia de comunidad: ¿qué rol para los gobiernos locales? *Frank Benest*
2. Notas sobre el principio de subsidiariedad y el gobierno local. *Luciano Parejo*
3. El futur dels ajuntaments: vuit visions. *Diversos autors*
4. Vint anys d'ajuntaments democràtics: opinions a la premsa. *Diversos autors*
5. El dictamen sobre la secesión de Quebec: un comentario. *Carmen Chacón i Agustín Ruiz Robledo*
6. Marketing de servicios municipales. *Toni Puig*
7. La Carta municipal de Barcelona en la reforma del Régimen Local. *Tomàs Font*
8. L'accés dels estrangers no comunitaris a la funció pública local: un canvi cap a la igualtat. *Francesc Consuegra*
9. Cargos locales y derecho fundamental a la participación política. *Enrique Belda Pérez-Pedrero (EXHAURIT)*
10. La Llei Orgànica d'Universitats: quina aportació al futur de la universitat? *Eva Pons*
11. El conflicte d'Orient Mitjà: població, territori i poder polític. *Pere Vilanova*

12. Estabilitat pressupostària, autonomia i finançament de la inversió pública. *Antoni Castells*
13. El nacimiento de la Corte Penal Internacional. *Antoni Pigrau Solé*
14. Reflexiones a propósito de la Carta de los Derechos Fundamentales de la Unión Europea. *Victor Ferreres*
15. La resistencia de la economía palestina. *Salah Jamal*
16. La reforma de l'organització comarcal de Catalunya. *Robert Casadevall i Camps*
17. Poesía y Derecho Constitucional: una conversación. *Peter Häberle i Hèctor López Bofill*

Estudis

1. La Provincia en el Estado de las Autonomías. *Diversos autors*
2. Gestió pública del turisme. Manual per a les administracions locals de les zones interiors. *Joan Cals (dir.)*
3. El Consell Tributari Municipal de Barcelona. *Diversos autors*
4. Gobierno local y modelo gerencial. Reflexiones y propuestas para fortalecer la función directiva en los municipios. *Diversos autors*
5. Los retos de la Justicia en el siglo XXI. Reflexiones sobre la situación actual y las perspectivas de futuro del Poder Judicial. *Diversos autors*
6. El "model europeu" de cohesió econòmica i social. *Diversos autors*
7. Jornades sobre el model d'organització territorial de Catalunya
8. Inmigración y Política urbana en la Región Metropolitana de Barcelona. *Eduard Rodríguez Villaescusa (EXHAURIT)*
9. Els menors immigrants en desemparament a Catalunya. *Eliseo Aja, David Moya (dirs.)*
10. La pluralitat i diversitat en la gestió dels serveis públics locals

Notes de Treball

1. Las Administraciones Locales ante el futuro Estatuto de la Función Pública
2. Proyecto de Ley Reguladora de la Jurisdicción Contencioso-administrativa
3. Las Administraciones Locales ante la modificación de la Ley 30/1992, de Régimen Jurídico de las Administraciones Públicas y del Procedimiento Administrativo Común

4. Indicadores de Gestión para las Entidades Públicas
5. L'aplicació de la Llei de la intervenció integral de l'administració ambiental
6. Contratación pública local: propuestas de reforma
7. La Mediació Comunitària als Estats Units
8. Gobernabilidad Local y Participación Ciudadana
9. Grans Ciutats: La Carta Municipal de Barcelona
10. Municipis i Urbanisme. Tertúlies locals núm. 2

Papers de Recerca

1. La cooperación transestatal entre autoridades regionales y locales. *Neus Gómez*
2. La descentralización en Barcelona y Birmingham. *Moisés Amorós*
3. La devolution en el Reino Unido: Gales, Escocia e Irlanda del Norte. *Neus Oliveras*
4. Gobierno Local y desarrollo en Suecia: el caso del Condado de Västerbotten. *Pedro Luis Pérez Guerrero*
5. Reflexiones sobre la moción de censura al alcalde: evolución, comportamientos y regulación actual.
J. L. Martínez-Alonso Camps i Jaume Magre Ferran

EuropaFutura.org

0. La participación de las regiones en Europa
1. Perspectivas actuales del proceso de integración europea
2. La Convención y la reforma institucional de la Unión Europea
3. La delimitación de competencias entre la Unión y los estados, con especial consideración al nivel regional
5. Las posiciones políticas en el debate sobre el futuro de la UE en la Convención

Fora de col·lecció

Anuario de Hacienda Local. 1998

Indicadors de gestió per a les entitats públiques

Documents AECA: Principis de comptabilitat de Gestió, núm. 16.

Barcelona: Gobierno y Gestión de la Ciudad

Editat i distribuït per Ediciones Díaz de Santos, tel. 91-431 24 82.

Las balanzas fiscales de las Comunidades Autónomas (1991-1996)

Diversos autors

La Carta Municipal de Barcelona y el ordenamiento local

Alfredo Galán Galán

Convivència, Seguretat i Justícia a Barcelona

Joan Clos, alcalde de Barcelona

Poder local y guetos urbanos

Juli Ponce Solé

Reflexions al voltant de la Llei electoral catalana

Coeditat amb l'ICPS

El proyecto de nueva Constitución europea: balance de los trabajos de la Convención sobre el Futuro de Europa

Coeditat amb l'Institut d'Estudis Autònoms

DISTRIBUCIÓ I VENDA

- Les publicacions de la Fundació es troben a les principals llibreries d'Espanya; entre d'altres, a Barcelona:
 - A la Llibreria de la Diputació (C/ Londres, 55. Barcelona, tel. 93 402 25 00)
 - A la Llibreria Marcial Pons (C/ Provença, 249. Barcelona, tel. 93 487 39 99)
- Distribuïdora Marcial Pons, tel. 91 304 33 03.

PUBLICACIONS
ARXIU PI I SUNYER

Quaderns de l'Arxiu Pi i Sunyer

1. La situació a Catalunya i Espanya els anys 1945-1946/Informe de les gestions fetes a Barcelona l'any 1947. (*EXHAURIT*)
2. Viure el primer exili: cartes britàniques de Pere Bosch i Gimpera, 1939-1940. (*EXHAURIT*)
3. Des dels camps. Cartes de refugiats i internats al Migdia francès l'any 1939. (*EXHAURIT*)
4. La cultura catalana en el primer exili (1939-1940). Cartes d'escriptors, intel·lectuals i científics
Maria Campillo i Francesc Vilanova (eds.)

Documents d'Història

Sèrie Franquisme 1. Franco a Barcelona

Memòries de Carles Pi i Sunyer

1939. Memòries del primer exili. *Xavier Luna Batlle i Francesc Vilanova* (eds.)

DISTRIBUCIÓ I VENDA

- Les publicacions de l'Arxiu es troben a les principals llibreries d'Espanya; entre d'altres, a Barcelona:
 - A la Llibreria de la Diputació (C/ Londres, 55. Barcelona, tel. 93 402 25 00)
 - A la Llibreria Marcial Pons (C/ Provença, 249. Barcelona, tel. 93 487 39 99)
- Distribuïdora Marcial Pons, tel. 91 304 33 03.